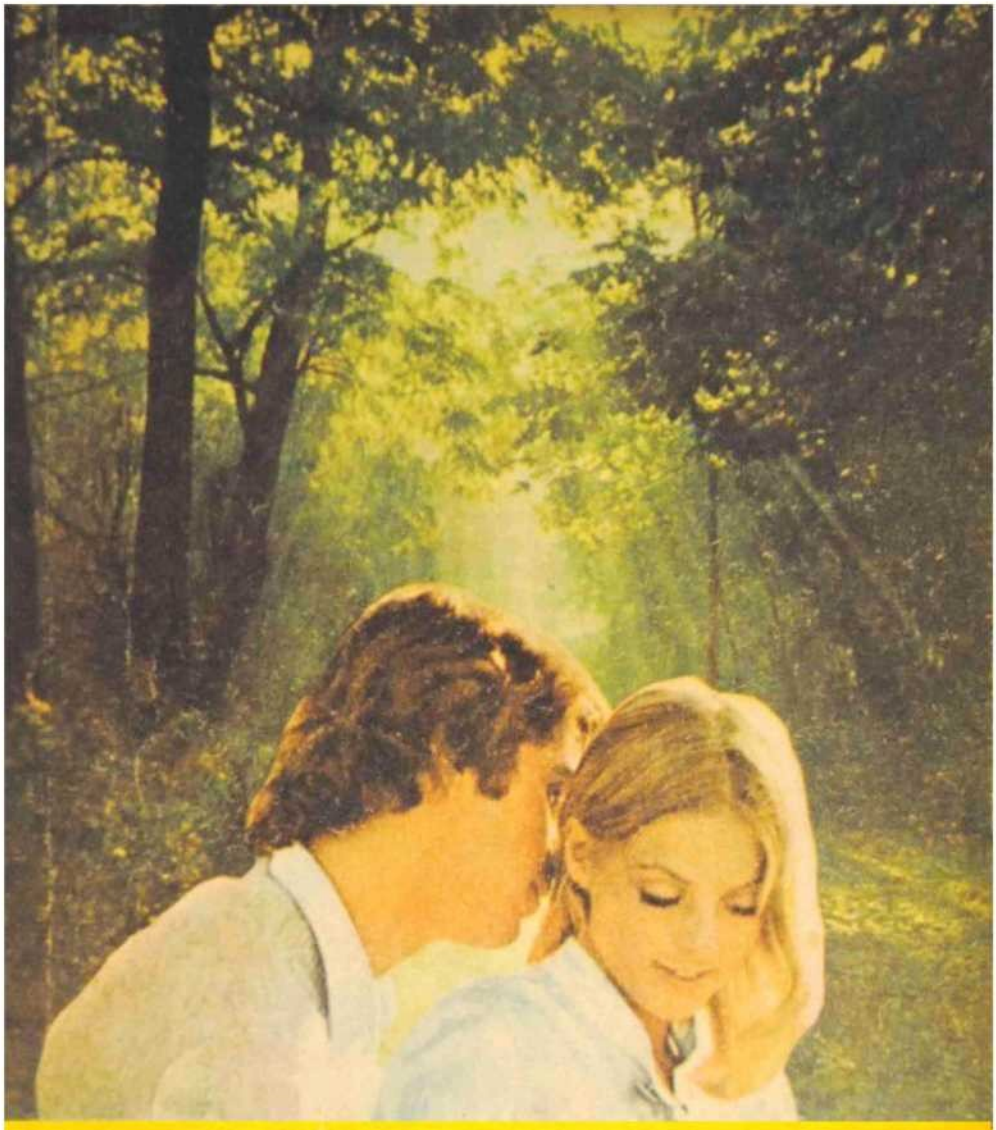

ANDRÉ MAUROIS

INSTINCTUL FERICIRII

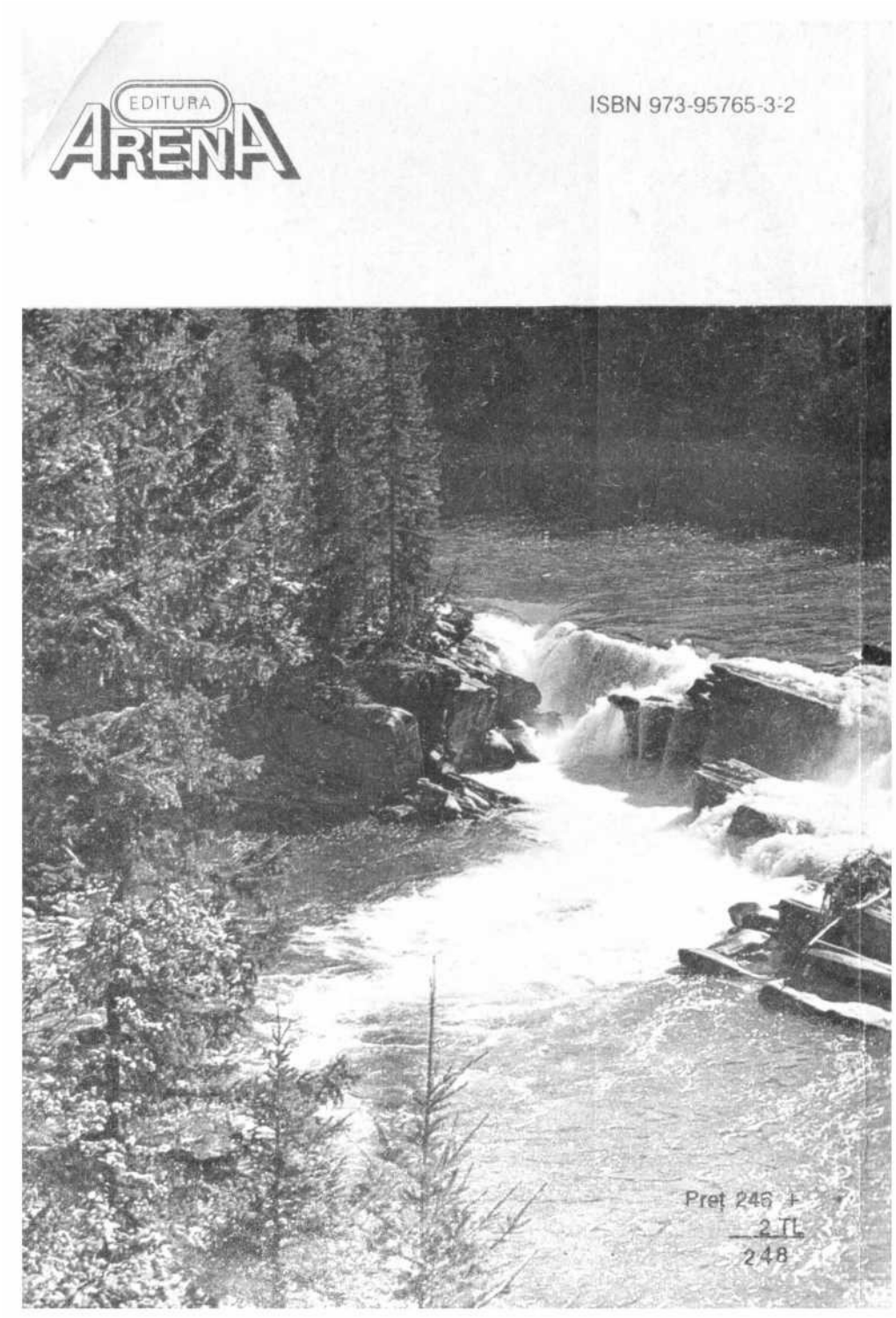

André Maurois

Instinctul fericirii

roman

Editura Arena – Galaţi, 1993

ISBN 973-95765-3-2

I

— N-ai febră, zise ea.

Bărbatul, de vreo cincizeci de ani, era culcat într-o încăpere largă şi luminoasă, căreia o nişă îi dădea o înfăţişare neregulată.

Femeia, deja îmbrăcată pentru treburile zilei, cu toate că era încă devreme, stătea în picioare între cele două paturi, cu termometrul în mână. Avea un chip blând, cu trăsături regulate, care păstra frăgezime de tinereţe, cu toate că părul îi încărunţise la tâmple.

— Treizeci şi şapte cu unu… N-ai de ce să te temi… Nu te simţi bine?

— Dimpotrivă, nu mă mai deranjează deloc. Mă trezisem cu un fel de greutate în dreptul inimii, apoi am simţit înţepături; atunci te-am chemat… Dar acum mi-e bine.

— Să-l aduc pe doctorul Toury?

— De ce, Valentine?… Te asigur că nu mai am nimic…

— Atunci promite-mi ca nu te dai jos din pat în dimineaţa asta.

— Ar fi păcat… e o vreme aşa de frumoasă!

Prin fereastra deschisă se zărea o livadă ce cobora până aproape de râu. Pe celălalt povârniş se întindea un câmp plin de buruieni. La stânga, un petic de apă oglindea sălcii şi pâlcuri de mesteceni. La dreapta, cât vedeai cu ochii, se întindeau coline împădurite, la început verzi, presărate cu stejari şi castani, iar mai departe învăluite într-un albastru şters; în zare, în apropiere de Perigneaux deveneau cenuşii, aproape străvezii, lungite pe culmi ca un şir de nori alburii în amurg. De pe această ridicătură se vedea o porte din Dordona. Peisajul nemărginit, în care se amestecau conace cu acoperişuri violete, castele cu turnuri albe,

biserici cu clopotele din lemn, era stăpânit de o linişte netulburată, străbătută doar de ţipătul rar al vreunui grangur, de cântecul îndepărtat al unui cocoş sau de huruitul domol, de-abia auzit al unei treierători.

Gaston Romilly sorbi din nou cu putere aerul dimineţii, apoi se întoarse spre soţia lui. Ea făcuse paturile şi strânsese lucrurile împrăştiate prin cameră.

— Mi-a mai rămas o urmă de durere în ceafă şi-n umeri, zise bărbatul. Valentine ar fi vrut să-i răspundă că stătuse prea mult, în ajun, în răcoarea nopţii. Plimbarea pe care o făcuse după masă, numai în tovărăşia lui Colette, o nemulţumise dar se dojenea pentru această nemulţumire. Să fie geloasă din pricina fetei? Era absurd!

Găsi o mare plăcere să-i pregătească bolnavului tot ce ştia că-i poate fi de trebuinţă ca să se radă stând în pat. Apoi îi aduse ziarul, iar ceva mai târziu micul dejun.

În cele din urmă plecă să-şi vadă de celelalte treburi la lăptarie, prin staule şi prin grădina de zarzavaturi. Pe la ora nouă îl primi pe administratorul Roulinet, cu care stătu de vorbă în legătură cu vânzarea unui viţel şi cu repararea şopronului. Apoi porni din nou în căutarea lui Gaston, căruia avea să-i aducă o mulţime de veşti bune.

— Dite, cam puţin lapte, din cauza căldurii; ieri n-am avut decât 165 de litri… Sarasana şi Vigier n-au venit la lucru.

— Câţi saci de grâu la Cerise?

— Roulinet nu ştie încă.

— El nu ştie niciodată nimic.

— Ce vrei? A îmbătrânit… Dar e foarte de treabă.

Valentine, care se născuse prin partea locului, întrebuinţa mai totdeauna anumite cuvinte franţuzeşti în dialectul perigordian.

Pentru ea, „de treabă” însemna bun cinstit Când spunea despre una din numeroasele ei rubedenii că e „foarte obosită”, bărbatu-său ştia că-i vesteşte o moarte apropiată. Îi plăcea însă că, după atâţia ani petrecuţi la Paris îşi păstra încă vorbirea aspră, care se lega în fiinţa ei de-o înţelepciune domoală, ţărănească.

— Unde e Colette? întreba el. S-a întors de la pescuit?

— Nu încă, dar e devreme.

— A plecat cu tânărul Sasiniac?

— Da, răspunse Valentine, am auzit trăsura pe la patru dimineaţă.

Romilly tăcu un timp, mototolind colţurile ziarului ce-i rămăsese pe genunchi.

— Tu nu găseşti că n-ar trebui s-o laşi pe Colette să plece singură, noaptea, în tovărăşia unui bărbat?

— Ce să-i fac? îl cunoaşte pe André de zece ani. Şi-apoi toate fetele din ziua de azi se bucura de aceeaşi libertate. Nu ştiu dacă e ceva rău în asta. Dar ce s-ar putea întâmpla? Şi dacă, într-adevăr, ar fi să se întâmple, nu cred că supravegherea ar fi o piedică.

— Aşa e. Aş putea paria că surorile mele, la Pont-de-l’Eure chiar dacă ar fi vrut să-şi facă de cap, n-ar fi putut. Nu erau niciodată singure, fiindcă mama şi guvernanta le păzeau cu rândul.

— Şi unde au ajuns? E mult mai bine să laşi să se risipească ceva sărutări înainte de căsătorie, căci vor avea darul să limpezească amintirile.

— Sau părerile de rău.

El aspira mirosul de oţet aromatic pe care Valentine îl împrăştia prin încăpere.

— Nu crezi că priveşti cu prea multă uşurinţă sărutările, pe care le socoteşti nevinovate, ale celor doi copii? Când i-am auzit stând de vorbă, vara trecută, la plajă, am rămas îngrozit de atâta

cinism.

— André de Sasiniac nu se afla printre ei… Îl socotesc cu totul altfel.

— Face parte din aceeaşi generaţie… şi-apoi, fiica mea nu va putea în niciun chip să-l ia de bărbat… şi asta e cu totul altceva.

Se opri scurt, la mijlocul frazei. Colette tocmai intra. Semăna mult cu mama ei: coatele îi erau ascuţite, umerii slabi, mişcările repezi păreau ale unui copil, dar avea o expresie liniştită şi hotărâtă în acelaşi timp, care-i plăcea mult Valentinei. Gaston Romilly îşi privea fata cu o deosebită plăcere. Îi plăceau mişcările, gesturile, bărbia fină, spiritul ei înţelept, ciudat, chiar ursuz.

Mama susţinea că fiica lor n-are gingăşie şi că, din fericire, nefiind o sentimentală, va suferi mai puţin în viaţă.

— Ce s-a întâmplat? întreba Colette când îl zări pe bolnav.

— Tatăl tău a răcit puţin aseară, răspunse Valentine, cu o urmă de dojană în glas.

— Se poate – se făcuse atât de frig pe sub sicomori!

Avea un glas neşovăielnic; rostea cuvintele într-un mod ciudat, domol dar cu hotărâre.

— Ei bine, cum v-a mers la pescuit? întrebă Gaston.

Colette se însufleţi îndată, începând să-i descrie pe doamna Sasiniac şi pe fiii ei.

— Mama lor nu-mi place. Nu aparţine timpului nostru. Vorbeşte ca într-un roman foarte vechi… Când îl pronunţă pe „r” parcă uguie un porumbel. Băieţii o adoră, dar nu se pot stăpâni să zâmbească atunci când o aud vorbind.

— Aţi mâncat la râu.

— Da. Sunt tare simpli… trăiesc ca nişte ţărani. E foarte plăcut.

— Şi noi suntem destul de simpli, făcu Valentine.

— Oh, nu în acelaşi fel.

Se uită la ceas.

— Îmi mai rămân cinci minute până la masă? Bine… Dau o goană până la fermă; Roulinet vrea să-mi arate câinele care turbase; e de neînchipuit.

Ieşi, urmată de privirea tatălui. Pe vremuri fusese eleva lui şi cunoştea moşia la fel de bine ca el. În privinţa arendaşilor, a dorinţelor şi a abuzurilor acestora, ea era mai pricepută.

Thérèse, fiica arendaşului de la Vauzelles, fusese mult timp prietena ei cea mai bună. Ţăranii spuneau că domnişoara Colette avea o privire „norocoasă”: înainte de a pleca la târg cu vitele, ca să le vândă, i le aduceau ei.

— Ai observat cum vorbeşte Colette de la un timp? zise Romilly către nevastă-sa. Pentru ea totul e ciudat şi de neînchipuit. Nu ştiu dacă nu e influenţa celor doi tineri.

— E la vârsta când se leagă de tot ce e nou. Nu te mai speria de tinerii Sasiniac; or să-ţi placă. O să-i vezi diseară, la gustarea de la Guichardie.

— Nu merg, Valentine… A, nu: dacă sunt bolnav, măcar dă-mi voie să scap de o corvoadă.

— Faci cum vrei, însă eu o să lipsesc un ceas sau două. Trebuie s-o însoţesc pe Colette.

— Bineînţeles… Staţi cât vreţi. Am primit socotelile de la lăptărie, aşa că am de lucru. Dacă mă simt bine, mă duc să văd cum merge treieratul la Bruyères.

Valentine se aşează la marginea patului, cu o mişcare tinerească, plină de cochetărie. Bărbatul îi luă mâna. Le plăcea mult să stea singuri şi să vorbească despre fel de fel de lucruri. Printre cele mai atrăgătoare subiecte se număra acela despre firea ciudată a lui Colette. Un altul erau greşelile administratorului

Roulinet. În al treilea rând, stăteau deseori de vorbă despre neamul Valentinei – un trib de verişoare apucătoare, pe care aveau datoria să le apere de jaf, de spital, de tribunale. În sfârşit, mai puteau sta de vorbă despre nesfârşitele lor certuri cu familia Romilly de la Pont-de-l'Eure, certuri care, deşi Deodat Romilly, tatăl lui Gaston, murise, păreau să nu-şi mai găsească leacul.

În această privinţă, cei doi soţi îşi spuseseră încă de mult ultimul cuvânt, dar, întocmai după cum melomanii ascultă cu multă plăcere simfonia sau opera, atunci când le ştiu pe dinafară, şi după cum, iarăşi, iubitorii de romane cunoscând deznodământul, citesc totul cu luare aminte şi urmăresc cu spiritul liber desfăşurarea, Gaston Valentine, asemănători multor cupluri fericite, alegeau subiecte legate de bogăţie şi de bunul trai liniştit.

De la patru, Valentine începu pregătirile pentru a pleca la Guichardie împreună cu Colette. Era joi, ziua în care, în fiecare săptămâna, tot ţinutul participa la gustarea de la castel. Familia Romilly nu putea să lipsească.

II

Perigord, una dintre cele mai frumoase provincii din Franţa, dar şi dintre cele mai puţin cunoscute, merită atenţia, atât prin varietatea şi întinderea peisajelor, cât şi prin faptul că reprezintă o lume deosebită, care a supravieţuit, nu se ştie prin ce miracol. În afara drumurilor, mult mai numeroase şi mai largi astăzi, locul este acelaşi ca în urmă cu trei veacuri. Ca şi în trecut, regiunea e stăpânită de câţiva boiernaşi, ascunşi în casele lor frumoase, cu turnuleţe rotunde, cu acoperişuri din ardezie. Cele de pe malul râului au încă făurăriile unde, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, se băteau tunuri pentru marina regală. Multe dintre familiile nobile din Perigord locuiesc încă în aceste case. Multe din clădiri au fost răscumpărate pe vremea revoluţiei de către notarii şi ţăranii care putuseră plăti cu bani peşin, sau mult mai târziu, de unele familii venite de prin alte provincii, ca de pildă Romilly. Ei s-au amestecat treptat cu nobilimea locului, de la care au împrumutat simţire, prejudecăţi, obiceiuri.

De castel se leagă un petic de pământ pe care stăpânul (sau, cum spun prin partea locului, jupânul) rareori îl lucrează în întregime. Aproape totdeauna pământurile sunt împărţite în două: rezerva, cultivată de proprietari şi terenurile arendate. Sistemul arendăşiei, părăsit în regiunile bogate, e de mare preţ în Perigord, fiindcă îl scuteşte pe arendaş de a aduce vreun capital. Stăpânul îi dă casă, unelte, hrană pentru vite iar venitul se împarte pe jumătate. La învoială şi la plecare, arendaşul şi stăpânul fac un inventar al cirezilor, fiecare având dreptul la jumătate.

Ţăranul de aici e harnic şi strângător dar rămâne credincios unui anumit fel de viaţă, care în alte regiuni n-ar fi îngăduit. În clipa când Romilly, obişnuit cu obiceiurile plugarilor normanzi, se

hotărâse, după ce cumpărase Preyssac în 1919, să reclădească vreo câteva arendăşii, spre marea lui surprindere, întâmpinase mai multă împotrivire decât recunoştinţă. „Jupâne – îi spusese lui Romilly o ţărancă bătrână – dacă ne faci case unde bărbaţii vor sta la căldură, cum crezi c-o să-i mai scoatem la câmp?” O clădire împodobită cu o terasă de câteva trepte nu fusese pe placul arendaşilor cărora le fusese destinată. „Păsările – spuseseră ei, nemulţumiţi – nu vor putea urca până-n sală”. Era aceeaşi atitudine cu a altor castelani din partea locului, în stare să moară de frig, decât să-şi găurească vechile ziduri cu ţevile instalaţiei de încălzire.

Perigord rămăsese la adăpost de toate relele civilizaţiei moderne, tocmai fiindcă se încăpăţâna să nu ţină seama de născocirile vremii. Mulţumit cu soarta, cu spiritul. Cu climatul lui, alcătuia un fel de insulă a tradiţiilor, nevrând câtuşi de puţin să recunoască legile impuse de capitală.

Aceasta unică lume judecă reputaţiile, valorile şi legăturile de rudenie; nu înţelege să-şi apropie marile nume pariziene decât după un anumit inventar perigordian. Cârmuitorii ţinutului sunt bărbaţi şi, mai cu seamă, femei din partea locului, dintre care cea mai de vază rămâne doamna de La Guichardie.

Într-o provincie în care naşterea, pământul şi locul sunt atotputernice nu e greu de închipuit care trebuie să fi fost prestigiul doamnei de La Guichardie, născută Chalieu, care avea o moşie de o mie cinci sute de hectare şi patru imobile la Paris.

Era văduvă. La Guichardie, fusese, treizeci de ani în şir, deputat de Dordona, şi nu fusese bătut decât în clipa în care regiunea, ca una dintre cele mai întinse provincii ale Franţei ţărăniste, devenise radicală. Acum, circumscripţia La Guichardie era reprezentată de tânărul avocat Monteix, care susţinea că, de

fapt castelele nu pot avea niciun fel de înrâurire electorală, ceea ce era cât se poate de adevărat. Totuşi le mai rămăsese oarecare prestigiu acestor castele, iar ţărănimea, votându-l pe Monteix, simţea o mare plăcere să vadă înşirându-se până la mari depărtări acoperişurile arendăşiilor.

În timpul neobositei vieţi parlamentare a bărbatului ei, doamna de La Guichardie locuise la Paris, fără a slăbi legăturile de prietenie cu cei din Perigord. De la război însă, îmbătrânită şi nemaiputând suporta lesne călătoriile, nu mai pleca de la castel. Era stăpână peste ţinut, judecăţile ei având tăria legilor. Preoţii se temeau de ea, fiindcă îl poftea deseori pe episcop la masă; slujbaşii, de asemenea, fiindcă avea legături cu miniştrii. Un sosit era sau nu primit, după cum era bine sau rău privit de suverană, fiindcă ea era în acelaşi timp o foarte bună prietenă sau o vrăjmaşă neînduplecată – alegerea între aceste două porniri putând fi cu greu bănuită şi totdeauna dictată de întâmplări cu totul mărunte.

De pildă, îi adoptase pe Romilly de îndată ce cumpăraseră moşia Preyssac, fiindcă Gaston, care îi fusese prezentat de un prieten apropiat, îi ceruse sfatul în privinţa alegerii uneia dintre moşii şi i-l urmase în totul.

Se purta aspru şi rămânea neînduplecată cu noii sosiţi pe care nu-i găsea dispuşi să i se supună.

Romilly deveniseră protejaţii, apoi prietenii ei. Sprijinul ei fusese nepreţuit pentru străinii pe care, în clipa sosirii nimeni nu-i cunoştea. Din primul an casele cele mai zăvorâte îşi deschiseseră larg uşile pentru familia Romilly. Doamna de La Guichardie îi proteja, Scăpaseră de a ruină conacul Preyssac, unul dintre cele mai frumoase din ţară, şi îşi vedeau de gospodărie ca nişte adevăraţi agricultori. Pe scurt, provincia Perigord îşi primise oaspeţii fără nicio împotrivire.

De doi ani, doamna de La Guichardie îşi sporise bunăvoinţa faţă de Colette, şi asta din anumite pricini. Într-o zi, bătrâna doamnă sosi la Preyssac pe la ora patru, fără să-şi anunţe vizita, ca să ceară câteva lămuriri în privinţa unui ajutor de grădinar. Valentine o rugase s-o ierte că nu-i putea oferi o gustare aşa cum ar fi dorit, fiindcă pregătise totul la repezeală. Pentru cine cunoştea adevăratele ospeţe din casa doamnei de La Guichardie şi locul pe care-l avea, în toate clasele, o mâncare aleasă, în viaţa socială a provinciei Perigord, asta însemna o adevărată dramă casnică. Dar, Colette, care se făcuse nevăzută în clipa sosirii bătrânei, apăru, peste trei sferturi de ceas, cu o tavă încărcată cu prăjituri de casă pe care le pregătise ea însăşi.

Din ziua aceea nimeni nu putea aduce vorba despre Colette în faţa bătrânei doamne, fără ca aceasta să nu înceapă. „Micuţa Romilly?… O minune!… Închipuiţi-vă ca într-o zi sosesc la Preyssac”… Dacă ar fi trăit o sută de ani, doamna de La Guichardie n-ar fi uitat acest episod. De aceea, Colette era atât de iubită la Guichardie şi socotită de-a casei.

În 1928 – data la care încep întâmplările – doamna de La Guichardie era o femeie de şaizeci de ani, impunătoare şi masculină, îmbrăcată iarna cu catifea neagră şi vara în mătase cenuşie sau violetă, cu capul acoperit de o perucă buclată. Ţinea totdeauna în mână un baston cu mânerul de aur, pe care nu-l lăsa nici chiar atunci când se aşeza pe scaunele înalte, cu spătar gotic. Nu se lipsea nici de evantai şi de ochelarii de mână.

Mare admiratoare a femeilor din veacul al XVIII-lea, vorbea nu cum ar fi vorbit doamnele Deffaud sau d’Epinay, ci aşa cum credea ea că vorbiseră cândva. În fiinţa ei era un amestec de fandoseală, de autoritate, de prefăcătorie şi de bunătate, care o încânta nespus pe Valentine Romilly, femeie destul de simplă.

III

De pe la ora patru, trăsurile începuseră să se alinieze pe platforma din faţa castelului Guichardie. Soseau mai devreme fiindcă tinerii voiau să joace tenis, iar părinţii lor bridge.

Soţii Sasiniac veniseră cei dintâi, cu cei trei fii ai lor. Nu locuiau la Breuilh decât vara, deoarece tinerii îşi urmau studiile la Paris, unde Sasiniac, inginer, prezida mai multe consilii de administraţie. Întrucât avusese înţelepciunea să rămână perigordian prin înfăţişare şi temperament, izbutise să se vâre în cele mai mari instituţii financiare din Paris, unde neîncrederea lui de ţăran îi fusese de mare folos.

Era un om violent, destul de temut, atât de copii, cât şi de nevastă, o femeie cucernică şi pătimaşă.

Bătrâna doamnă Marcenot venise din Gandumas. O adusese cu ea pe Isabelle Schmitt – care fusese pe vremuri doamna Philippe Marcenot şi care rămăsese, cu toate că se măritase cu romancierul Bertrans Schmitt, foarte bună prietenă cu soacra ei – şi pe nepoţelul Alain Marcenot, în vârstă de şase ani.

Făcând să-i răsune bastonul pe lespezi, doamna de La Guichardie se plimba prin mijlocul grupurilor devenite foarte numeroase şi stăruia ca fiecare să guste, fiindcă îşi făcea o mândrie de a afirma că, în Perigord, cea mai, bună cremă de legume era aceea făcută în casa ei, la fel, cele mai bune pateuri şi cel mai gustos rachiu de coacăze.

Cei trei tineri Sasiniac se lăsară cu multă bunăvoinţă îndopaţi dar nu-şi ascunseră bucuria când, pe la ora cinci, se iviră doamna Romilly şi fiica ei.

— Ei bine? zise doamna La Guichardie… Draga mea Colette nu serveşte o gustare?… Iată trei tineri care nu primesc nimic din

ceea ce dau... Cum? Să tăceţi din gură! Sunteţi ca nişte vrăbii... Cel puţin tu, Colette, ai să-mi faci plăcerea să guşti o savarină şi să-mi spui dacă e bună crema. Ce tot spui acolo?... Nu vrei să mănânci nimic înainte de tenis? Prostii! De asta te am aici, ca să dai pildă.

Valentine îi explica gazdei că boala soţului ei fusese pricina întârzierii. Întregul Perigord se nelinişti în privinţa bietului Romilly. În timp ce vorbea, tinerii porniră în goană spre terenul de tenis. André de Sasiniac o ţinea de braţ pe Colette.

— Frumoasă pereche, zise doamna de La Guichardie întorcându-se spre invitaţi.

Toţi deveniră foarte atenţi: gazda nu vorbea niciodată de prisos. Voinţa şi înţelepciunea ei erau cunoscute, iar puterea, nemărginită. Doamna de Sasiniac îşi plecă privirea, simţind că inima îi bate mai repede. Valentine se îmbujora şi descoperind numaidecât o farfurie plină cu prăjituri, începu să mănânce de parcă i-ar fi fost foame.

„Frumoasă pereche”... aceste două cuvinte făcură înconjurul sălii, străbătură saloanele şi ajunseră în încăperea unde se juca bridge.

— Cine a spus asta? întrebă Sasiniac.

— Doamna de La Guichardie, i se răspunse.

— Şi despre cine a vorbit?

— Despre fiul dumitale André şi Colette Romilly.

— Ho! Ho! strigă Sasiniac, privind jocul cu mare atenţie, ce-aţi zice de trei puncte?

Pe terasa unde se aflau jucătorii se vorbea despre ceea ce-i preocupa atunci pe toţi moşierii din împrejurimi; plecarea arendaşilor. Contractele le îngăduiau ca, la sfârşitul fiecărui an, să-şi ceară partea din inventar şi arendaşii profitau de scăderea

francului şi de creşterea preţului la vite ca să-şi rupă angajamentele într-o clipă foarte prielnică pentru ei. Pentru proprietari, asta însemna un dezastru. Un petic de loc, care în 1905 nu preţuia mai mult de şase mii de franci, trebuia plătit acum cu cincizeci de mii. Erau lăsate în mâna arendaşilor venituri pentru care nu-şi bătuseră capul.

— Dumnezeule! şi ce-aveţi de gând să faceţi? întreba colonelul de Sasiniac, aflat în trecere prin ţinut.

— Ne vom apăra drepturile, domnule colonel şi dacă vom pierde… Eu, dacă va trebui să le plătesc celor şase arendaşi ai mei jumătate din preţul averii, sunt ruinat…

În aceeaşi clipă, cuvintele „frumoasă pereche” ajunseră pe terasă şi colonelul care avea patru fete urâte, se posomorî.

Doamna de La Guichardie o luă deoparte pe liniştita doamnă de Sasiniac.

— Hai să-i vedem pe jucătorii de tenis.

Apoi, deîndată ce ajunseră în umbra cedrilor, departe de auzul celorlalţi, începu atacul:

— Draga mea Anne, ai luat vreodată seama la micuţa Colette Romilly?

— Da, îngâna aceasta, cu glasul ei de porumbiţa speriata, e încântătoare… feciorelnică… Am luat-o azi dimineaţă cu noi la pescuit.:

— E o fată minunată, rosti gazda cu hotărâre. Are totul de partea ei: e frumoasă, e zburdalnică, e o femeie de casă… Uite, într-o zi sosesc pe neaşteptate la Preyssac la ora gustărilor… Valentine începe să se scuze… n-aveau nimic în casă… Micuţa, care rămăsese într-un colţ, nu spune nimic, dispare… şi urmă povestirea minunăţiilor săvârşite de Colette.

În casă, Valentine se aşezase alături de Isabelle Schmitt, pe

care o cunoscuse foarte bine pe timpul când, măritată cu Philippe Marcenot obişnuia să stea vreme îndelungată la Limonsin. Cu toate că nu regreta Parisul, nici viaţa ei trecută, Valentine simţea oricând o deosebită plăcere să stea de vorbă cu cei care colindau alte ţinuturi decât acela, frumos dar mărginit, în care locuia.

— Fata dumitale e încântătoare, zise Isabelle. Aş vrea să i-o prezint şi soţului meu… Bertrand se plânge mereu că nu cunoaşte fetele din ziua de azi, iar Colette mi se pare un adevărat model: nu e nici prea sfioasă, nici prea îndrăzneaţă; e, cum am spune, „netedă” în ceea ce priveşte firea şi înfăţişarea. Simţi o mare plăcere s-o vezi că trăieşte… Unde ai crescut-o?

— Acasă. N-am vrut să ne despărţim de ea; pentru franceză şi istorie am adus o institutoare inteligentă iar bărbatul meu a condus-o singur pe cărările ştiinţei.

— A luat bacalaureatul?

— Oh! nu, răspunse Valentine oarecum repezit… Le ce i-ar putea folosi o diplomă unei fete?

După un răstimp, doamna de Sasiniac se aşează lângă Isabelle, cărei vorbea despre cărţile bărbatului ei, ta timp ce gazda o lua deoparte pe Valentine.

— N-ai mâncat nimic, draga mea. Haide, vino cu mine vreau să guşti o savarină – e o născocire a Virginiei… Cum? Nu ţi-e foame? N-ai decât să nu iei nimic…

Oricum, savarina era doar un pretext, fiindcă, îndată ce ajunseră în sufragerie, nici nu mai fu vorba de asta.

IV

— Draga mea Valentine, zise doamna de La Guichardie, avem ceva foarte serios de discutat. Ştii cât ţin la dumneata şi ştiu iarăşi cât ai făcut şi dumneata pentru mine cât timp am zăcut de flebită… Eu nu uit niciodată nimic, poate ca numai îngrijirile dumitale m-au scăpat cu viaţă. Azi sunt în stare să te răsplătesc pentru toată bunăvoinţa pe care mi-ai arătat-o, îngrijindu-mă de fericirea lui Colette.

— Dar n-are decât optsprezece ani, răspunse Valentine, oarecum stânjenită.

— Colette e femeie, spuse gazda, cu un ton poruncitor. Să ştii că nu vreau să grăbesc nimic dar socotesc că n-ai face bine dacă n-ai profita de momentul prielnic… André de Sasiniac e îndrăgostit de fata dumitale.

— André? Dar câţi ani are? douăzeci şi doi? Douăzeci şi trei? Doamne! Dar aceste căsnicii de copii sfârşesc totdeauna rău.

— Ascultă-mă bine, Valentine. Eu am pus la cale cincizeci şi trei de căsătorii la Perigord… Cincizeci şi trei… şi din toate astea n-am avut decât două divorţuri şi o singură anulare. Prin urmare, e o garanţie. Îţi repet că faci rău dacă laşi să-ţi scape acest noroc şi, dacă Gaston ar fi aici, i-aş spune şi lui acelaşi lucru. Bagă de seamă că nu m-aş amesteca dacă familia Sasiniac ar locui neîntrerupt la ţară, dar ştii ca şi mine că luna viitoare se întorc la Paris.

— Soţii Sasiniac doresc pentru fiul lor o femeie de neam mare.

— Draga mea, am vorbit adesea cu Xavier despre asta. E mult mai inteligent şi mai binecrescut decât crezi, ca să nu ţie seama din capul locului, de naştere, când e vorba de o femeie. Dacă ar avea o fată de măritat, ar fi cu totul altceva. Un tânăr îşi dăruieşte

numele… Ana ar fi fost mult mai de temut: e bretonă. Şi-apoi, e o sentimentală, îndrăcită şi aşa va rămâne. Bineînţeles, Xavier exagerează dorind o partidă strălucită. Dar Colette e bogată. Ce aveţi de gând să-i daţi?

Valentine păru uimită şi încurcată.

— Cred că Gaston vrea să-i dăm moşia de la Bromillac şi casa sau, dacă se va mărita cu un tânăr care va avea pământ, aceeaşi valoare în bani.

— Aceeaşi valoare?… Adică? întrebă bătrâna nerăbdătoare. Dacă-l vreţi pe André de Sasiniac, nu e cazul să vă caliciţi, fiindcă ai lui îi dau moşia de la Breuilh… Anne mi-a spus asta. L-au trimis la Institutul de Agronomie ca să înveţe să-şi vadă singur de gospodărie. De îndată ce-şi termină studiile şi serviciul militar va intra în stăpânirea pământului şi toate veniturile vor fi ale lui. Părinţii nu-şi rezervă decât dreptul de a li se trimite la Paris, pasările, ouăle şi legumele necesare, de două ori pe săptămână, precum şi posibilitatea de a-şi petrece vara la Breuilh împreună cu tânăra pereche, ceea ce nu e prea mult. Ţineţi seama că e o moşie mare, care, dacă va fi bine lucrată, va da un venit anual de o sută de mii de franci. Cele patru arendăşii aduc singure un venit de şaizeci de mii, oricât de prost ar fi anul. În sfârşit, – asta rămâne între noi – cred că Xavier va primi oricât îi veţi da, fiindcă André e îndrăgostit de Colette… Ce-i pasă lui de zestre? Au atâta avere!

— Sasiniac? Nu ştiam…

— Drăguţo, ţi-am spus de douăzeci de ori că, în această privinţă, ai rămas copil… cântăreşti averea oamenilor după traiul pe care-l duc. Nu ştii însă că în Perigord sunt multe familii – şi a lui Sasiniac e una dintre ele – care trăiesc, de trei, de patru, de cinci generaţii, nu din veniturile lor, ci din venitul veniturilor. Soţii Sasiniac au cumpărat pe vremuri o moşie numai cu cinci sute de

franci. Pe de altă parte, ei au s-o moştenească pe mătuşa Fournigue. N-ai auzit de ea? Trebuie să aibă cel puţin nouăzeci de ani şi trăieşte la Nenilly într-o vilă care a fost altădată casa de ţară a părinţilor ei, în mijlocul unui parc de patru hectare în care nu se cultivă decât fructe şi legume. Gândeşte-te că e un teren care astăzi preţuieşte o mie opt sute de franci metrul pătrat. De douăzeci de ori a primit bătrâna oferte să i se cumpere parcul... Nu... Ea vrea să cultive la Nenilly coacăze şi cartofi şi să-şi adune lemne de foc din pădurea care s-ar putea vinde la un preţ exorbitant. Eu n-o învinuiesc... E dreptul ei... Dar toate astea vor ajunge într-o zi în stăpânirea fiilor lui Sasiniac. Vezi bine că, din acest punct de vedere, n-ai de ce sa te temi.

— Dar Colette nu ţine la bani. Nu s-ar mărita niciodată ca să facă o „afacere”.

— Ah! Dacă ai fi văzut-o, aşa cum am văzut-o eu, alături de André, ştergându-i fruntea şi îndemnându-l să mănânce prune, n-ai mai avea nicio îndoială în privinţa sentimentelor ei. Oricum, să nu-i vorbeşti de aranjamentele băneşti; tinereţea se înfurie... şi rămâne destul de mulţumită când găseşte odaia caldă şi traiul lipsit de griji.

Valentine îşi aduse aminte de bunăvoinţa cu care fiica ei zugrăvea felul de viaţă al acestei familii şi se gândi că doamna de La Guichardie nu se înşela socotind-o pe Colette îndrăgostită de André. Dar, în mintea ei stăruia teama de a nu întâmpina vreo piedică, fiindcă, departe de a încuviinţa şi de a-şi arăta bucuria, îngână:

— Nu pot să vă răspund nimic... înainte de toate trebuie să vorbesc şi cu Gaston.

— Da... Dar să n-o faci cu tonul cu care-mi vorbeşti mie acum, zise bătrâna, cam îmbufnată, văzând că planul ei era întâmpinat cu

atâta lipsă de entuziasm. În sfârşit, ce-ţi mai trebuie, Valentine? Îţi propun una dintre cele mai frumoase partide din Perigord şi dumneata te arăţi nemulţumită? Uite, dacă zici că Gaston e bolnav, vin eu mâine la Preyssac şi-i dau vestea.

— Mâine se va ridica din pat, zise Valentine încurcată.

— În pat sau nu, mă va primi aşa cum se cuvine, cred!

Şi doamna de La Guichardie, hotărâtă să nu accepte niciun fel de împotrivire legată de planul ei, care-i părea dintre cele mai bune se ridică în grabă şi se amestecă în cercul oaspeţilor.

V

Părăsind castelul, invitaţii nu se puteau stăpâni să nu privească îndelung clădirea care, mai puţin cunoscută de turişti decât Chambord sau Chenonceaux, rămăsese totuşi, după părerea multor artişti, una dintre cele mai pline de măreţie. Prin ce minune însă, Guichardie ascunde această vrajă care atrage la porţile lui trăsurile tuturor acelora care străbat ţinutul şi-i reţine atât cât poate fi îngăduit să-i privească înfăţişarea impunătoare. O pricină poate fi, din capul locului, frumuseţea împrejurimilor, fiindcă nicicând o clădire n-a fost mai bine aşezată, în mijlocul unei câmpii întinse, pe care o stăpâneşte într-un chip cu adevărat seniorial; poate, de asemenea, mulţumită armoniei desăvârşite care alcătuieşte, împreună cu eleganta clădire ridicata în 1630 de Maria de La Guichardie, cele două turnuri masive rămase din cuibul lui Bertrand de la Guichardie, din neamul Plantagenet.

Drumul care duce de la Brive la Preyssac ocoleşte castelul pe o lungime de câţiva kilometri, dezvăluindu-i imaginea din unghiuri diferite, surprinzătoare. Uneori cele două turnuri lasă impresia că ar apăra clădirea în stil Ludovic al XIII-lea, ale cărei aripi le ascund. Apoi, în timp ce ochiul caută în altă parte, turnurile alunecă paralel şi se aşază, unul drept în mijloc, celălalt în prelungire, dezvăluind prin această mişcare aripile în echer şi legându-le de clădirea din faţă. Drumul coteşte necontenit. O pădure care îmbracă o parte din colină ascunde în întregime castelul. Acesta ne apare deodată, dar turnurile nu se mai văd şi călătorul, nedumerit, nu mai are în faţa ochilor decât un frumos castel Ludovic al XIII-lea despărţit în trei, în timp ce stilul rămâne acelaşi şi care, în amurg, pare cioplit din granit trandafiriu.

Valentine, visătoare, contempla această minune de atâtea ori

admirată şi, din vreme-n vreme, arunca o privire plină de îngrijorare spre Colette. Fata părea liniştită, cu sufletul mulţumit Când, în sfârşit, Castelul rămase în urmă, se întoarse spre mama ei, de parcă ar fi aşteptat o întrebare.

— Ei bine? întrebă aceasta. Cum a fost la tenis?

— Minunat, zise Colette cu însufleţire. André joaca perfect. Izbeşte cu mingea drept la ţintă şi nu-ţi lasă răgaz să i-o prinzi. Eu i-am fost parteneră la dubiu şi, deşi nu joc tocmai bine, i-am bătut pe fraţii lui cu şase-doi, şase-unu şi şase-patru.

— Şi, în afară de tenis, despre ce mai vorbiţi?

— Despre ce vrei să vorbim? Despre orice… Bineînţeles, fiindcă abia s-a întors de la Agronomie, am vorbit despre culturi, despre crescătorii… Am învăţat de la el multe lucruri. Însă îi place şi să citească, să asculte muzică, în sfârşit, de toate…

— Dar fraţii lui?

— Sunt băieţi de treabă, dar André e mult mai atrăgător. A călătorit… e mai copt…

— Copt, gândi Valentine. Copt… Minunat! Gaston are dreptate: de unde împrumută Colette acest fel de a vorbi? Până anul trecut nu ieşise decât de câteva ori din casă.

Căzu din nou pe gânduri şi rosti într-un târziu, în timp ce trăsura urca povârnişul de la Preyssac.

— Sper să nu-l găsim pe tatăl tău şi mai bolnav.

— Pe tata? Dar n-are nimic. El se crede bolnav. Eu încep să râd de câte ori îl văd că se plânge şi asta îl vindecă numaidecât

— Cât eşti de aspră, Colette!

— Eu? Nu… Dar văd lucrurile aşa cum sunt.

Valentine oftă şi nu mai spuse nimic.

VI

După plecarea celor două femei, Romilly se dădu jos din pat. Durerile îl părăsiseră încă de dimineaţă. Simţea o mare dorinţă să meargă până la arendăşia de la Bruyères ca să se încredinţeze dacă Roulinet ştiuse cum să pună deoparte, aşa cum îl sfătuise, grâul de pe tarlaua Puyell. Era un petic de pământ pe care îl semănase cu o nouă varietate, cumpărată foarte scump, şi acum voia să păstreze recolta pentru însămânţările următoare, deoarece grâul obişnuit se strică numaidecât din cauza pământului amestecat cu piatră.

După ce se dădu jos, din pat, se simţi bine dispus. Câinii, când îl văzură în prag, săriră în grabă înainte, gudurându-se.

— Aici, Luronne! striga el. Ce ai? Te-a muşcat ceva?

Prin livezi erau mulţi şerpi şi Romilly se temea de vipere din pricina câinilor, după cum se temea de friguri pentru el. Dar Luronne, o căţea zburdalnică, porni în goană spre arendăşie. Din când în când se oprea ca să vadă dacă stăpânul vine şi el. Pornind spre Bruyères sub razele încă vii ale soarelui, Romilly începu să-şi chinuiască închipuirea, cu oarecare asprime: De câte ori nu se crezuse pe moarte, când adevărata cauză era cu totul alta. Cu toate astea, într-o zi totul va fi adevărat. În fiecare dimineaţă, mii de bărbaţi şi de femei se trezesc bănuind în fiinţa lor semnele unei boli pe care o socotesc mortală. Văd în oglindă o gură strâmbă, o umflătură suspectă şi-şi zic: „Sunt pierdut”… şi nu mint.

Se opri să cerceteze nişte crengi rupte.

— He! He! Roulinet avea dreptate… Un mistreţ trebuie să fi trecut pe aici. Voi pune să-l caute înainte de a începe dezgropatul cartofilor.

Apoi îşi reluă plimbarea şi meditaţia asupra morţii. Ciudat era

însă că lui nu-i era câtuşi de puţin frică de moarte. Îşi trăise viaţa: o copilărie destul de posomorâtă, un şir lung de nenorociri şi, la urmă, această neîntreruptă fericire pe care nimic n-o ameninţa. Nimic? Dar de unde ştia el asta? Ca mai toţi oamenii care au suferit mult, el pândea în viitor umbra unor nenorociri încă nebănuite.

Vara fusese atât de secetoasă, încât brazdele, în văile de la Bruyères, erau pârjolite de arşiţă. Privi o turma de oi care, cu capetele în pământ, smulgeau cu greu hrana din pământul ars. Şi napii erau uscaţi pretutindeni… Cu ce aveau să hrănească bietele dobitoace în timpul iernii?

Vuietul motorului devenea din ce în ce mai desluşit. Gaston ajunse la arendăşia Bruyères. În ograda pe care o străbătea un cârd de bibilici, ţepeni şi negri ca nişte muzicanţi ce se pregătesc să intre în orchestră, oamenii cărau snopii la batoză. Grâul auriu curgea în sacii spânzuraţi în spatele maşinii. Deasupra micuţei locomotive cu alămurile pline de praf, al cărui coş îngust şi ruginit se profila pe albastrul cerului, mecanicul îşi placa mustăţile lungi, arcuite, obrajii scofâlciţi şi şapca murdară. El îl zări cel dintâi pe Romilly.

— A, iată-l pe jupânu’, strigă către ceilalţi.

— Bună seara, moş Simion, zise Gaston. Cum merge? Perniţele nu s-au mai aprins?

— Nu domnule Romilly.

Se ivi bătrânul administrator, ridicându-şi pălăria de paie cu boruri largi. Era plin de sudoare da părea mulţumit.

— O să fie pâine anul acesta, domnule, zise el, bobul e curat.

— L-ai dat deoparte pe cel bun, Roulinet?

— Da, domnule, a dat mai mult de şaptezeci şi şapte. N-am mai pomenit asta de cincisprezece ani.

Oamenii păreau mulţumiţi.

— Ai găsit vreun cumpărător?

— Pe domnul Chabrol, ca şi anul trecut. E un om cu care n-ai de ce să te temi; nu e pus pe gheşeft, ca alţii.

Gaston se interesa de grâul de pe tarlaua Puyell şi băga de seamă că Roulinet îi îndeplinise toate poruncile. Timp de câteva minute privi cum curge fântâna de grâu auriu. Îi plăcea această parte de moşie, aşa cum îi plăcuse pe vremuri uzina, şi se simţea fericit să trăiască printre oameni legaţi de munca adevărată, pe cât era de nenorocit când era vorba de gustările de la Guichardie.

Când se întoarse la Preyssac le zări în poartă pe Colette şi pe Valentine, care tocmai coborau din trăsura.

— Ia te uită! zise Colette, tata s-a înzdrăvenit… Bravo!

— Asta e o imprudenţă, făcu Valentine supărată. Vino în camera ta, să-ţi mai dau câteva picături…

— De ce? Mă simt destul de bine.

— Oricum, n-au să-ţi facă niciun rău.

Când rămaseră singuri, Romilly observa că nevastă-sa e tare tulburată.

— Nu de picături e vorba, zise ea. Ştiu că eşti bine… Dar am vrut să vorbim singuri.

Şi Valentine îi povesti convorbirea cu doamna de La Guichardie.

— Nici nu-ţi poţi închipui cât a fost de stăruitoare… Ar fi vrut să-i dau încuviinţarea acolo, numaidecât… Mai bine că n-ai mers…

— Ce întâmplare! zise el. Singurii oameni de care mi-a fost teamă… O familie ciudată, neîncrezătoare… Păcat… Colette ar fi putut să fie fericită…

— Dar nu ţi-am spus ceea ce e mai grav, reluă Valentine. Tânărul o iubeşte pe Colette… Şi ea-l iubeşte.

— Ţi-a spus ea?

— Nu… şi nu cred că între ei s-a schimbat vreun cuvânt în această privinţă… Ah, şi cu toate astea… Nu mai ştiu. M-ar mira însă. Atât de puţină simţire stăpâneşte fiinţa generaţiei de azi, mai cu seamă când e vorba de băieţi şi fete… Anumite fraze li se par caraghioase… „Te iubesc”, de pildă… Şi-apoi, ştii ce mi-a spus Colette într-o zi? „Dacă un tânăr îţi telefonează în fiecare zi, îţi trimite cărţi poştale când nu te poate întâlni, te plictiseşte, îţi critică rochiile şi râde de ceea ce spui, înseamnă că te iubeşte, chiar dacă nu ţi-o spune”. Şi e adevărat. Ştiu foarte bine că-l iubeşte pe André de Sasiniac, cu toate că nu mi-a spus încă nimic.

Cei doi soţi rămaseră multă vreme pe gânduri. Rezemat de fereastră, Romilly privea în depărtare, fără să o vadă. Turnurile de la Chardenil, despărţite de un petic de umbră, şi palele albe de fum ce se înălţau peste vârfurile plopilor.

— La ce te gândeşti? întrebă ea în cele din urmă.

El şovăi. Revedea privelişti întâlnite în copilărie… Valea de la Eure… O potecă printre sălcii, la margini de ape… Acoperişurile înalte cu olane şi rezervoare pline de apă stătută, albăstruie… Auzea bătaia neîntreruptă a războaielor de ţesut… Simţea în nări mirosul gros al lânii… Răspunse:

— Nu ştiu, la nimic…

VII

La începutul veacului nostru, familia Romilly îşi avea locul ei de cinste în valea Eure, printre industriaşii care torc şi ţes lâna. Nu stăpânea uzine uriaşe, ca familiile Quesnay, Pascal-Bouchet sau Schmitt… Cel mult dacă avea o sută de războaie, la care lucrau trei sute de oameni. Dar situaţia ei financiară putea fi socotită deopotrivă cu a celor mai de seamă bogătaşi ai locului. La fel poziţia socială. Uzina era cea mai veche din împrejurimi. Familia ducea o viaţă cumpătată, plină de simplitate, într-o clădire mică, lângă uzină, în care trăiseră şi înaintaşii. De câte ori pleca la Paris, să se înţeleagă cu Delandro, cei mai buni clienţi şi prieteni ai lui, Deodat Romilly, capul familiei, se îmbrăca cu acelaşi rând de haine vechi, pătat, sfâşiat, înadins ca să scape de tocmeală.

— E mult mai bine să fii căinat decât invidiat, zicea el.

Se poate închipui deci uimirea acestei tagme puternice şi aspre în clipa când unul dintre băieţii lui Deodat, Gaston Romilly, dovedi de timpuriu un gust aprins pentru aventurile amoroase şi mai cu seamă atunci când îndrăzni să-şi dezvăluie sentimentele trainice pentru femeile care, în ochii celor de la Pont-de-l’Eure, de-abia dacă erau socotite făpturi omeneşti. Prin ce capriciu al unei obârşii îndepărtate, acest băieţandru romanţios se născuse printre puritanii a căror asprime era cunoscută? Neamul Romilly nu putea înţelege acest lucru. Se simţiră însă adânc umiliţi când, în 1903, un circ venind să-şi instaleze cortul în ţinutul lor, Gaston deveni amantul unei dansatoare pe sârmă, pe care o însoţea prin bâlciuri, mărturisind că vrea s-o ia de nevastă.

Ca să-l lecuiască, încercaseră să-l alunge. Doi ani petrecuţi la Heddensfield – un fel de Pont-de-l’Eure din Yorkshire – dezlănţuiră după cum era de aşteptat, o aventură englezească, pe care şi de

astă dată, Gaston pretindea s-o încheie printr-o căsătorie.

— Căsătorie!… striga Deodat Romilly. Haida-de! Băiatul ăsta o să moară în focul căsătoriilor.

Prevenit din vreme de prietenul său Stirling, la care lucra Gaston, Romilly îl chemă înapoi şi-l lipsi de orice sumă de bani pe care ar fi putut-o risipi, astfel că tânărul se pocăi pentru câtva timp. Nu primea însă să se însoare după dorinţa părinţilor lui, cu toate că-i făceau ochi dulci cele mai multe dintre frumoasele moştenitoare din ţinut, fiind un normand drăguţ, cu ochi albaştri, cu mustaţa blondă de viking, mai inteligent şi mai sensibil decât cea mai mare parte dintre tinerii din împrejurimi şi împodobit cu o aureolă puţin obişnuită din pricina nebuniilor lui.

În 1907, Deodat Romilly se simţea cu desăvârşire slăbit şi nu mai putea face săptămânal drumul la Paris. Îl înlocuise Gaston, care se purta cât se putea de bine, dovedindu-se harnic, socotit şi înzestrat cu un gust ales când era vorba să aleagă nuanţele şi desenul.

După cum era lesne de prevăzut, aceste călătorii dese la Paris, deveniră un prilej de ispită. Timp de doi ani întreţinu legături cu o mică actriţă ce juca la Mathurius. În 1909, pe când, La Delandre, cerceta atent, în compania patronului casei, noile desene pentru sezonul de iarnă, Georges Delandre rostise către tatăl său!

— Am impresia că n-o să ne înţelegem… Am o idee… Dau o goană împreună cu Romilly până la Valentine. Ea o să ne sfătuiască.

Valentine Goutran era pe-atunci o fată de douăzeci şi patru de ani care conducea, aproape de Madeleine, un mic atelier de croitorie ce-şi căpătase de curând o faimă îndeajuns de îmbucurătoare. Nimic mai ciudat decât să observi la Paris evoluţia,

asemănătoare aceleia a speciilor de animale, a micilor ateliere de croitorie. E cu neputinţă, de altfel să pornească pe drumul câştigului cu prea mult fast; totul se rânduieşte în câteva zile; capitalul e destul de însemnat. Cele sortite să se mărească, încep foarte de jos. Acest organism viu se plămădeşte într-o singură odăiţă dar vestea despre modelele alese şi despre croiala desăvârşită se răspândeşte cu repeziciune uimitoare. Deodată, toate femeile bine din Paris nu se mai întâlnesc decât în aceleaşi saloane devenite prea neîncăpătoare. Hélène de Thianges se simte mulţumită c-o poate întâlni aici pe Denise Holmann, iar aceasta, fiindcă se poate vedea cu Isabelle Schmitt.

Atelierele încărcate de comenzi se măresc şi înghit pe încetul case întregi. E nevoie de-o migrare către cartierele mai elegante. Băncile încep să ofere credite. Afacerea, care la început n-avea alt capital decât gustul ales al unei femei, devine un fel de întreprindere industrială. Se aşază, de aici înainte, pe bază de acţiuni. Fondatoarea, îmbogăţită, călătoreşte şi lasă în uitare o casă care acum nu mai e a ei. Începe declinul, apoi vine prăbuşirea, în acest timp, pe vreo stradă îngustă, în cine ştie ce apartament prost luminat, îşi ia avânt o nouă întreprindere.

Aşa era, în 1909, atelierul lui Valentine – fiindcă numai prenumele îi era scris pe firma de pe balconul casei.

Valentine venise la Paris la vârsta de paisprezece ani, din Sarlat. Descindea dintr-o familie jumătate ţărănească, jumătate burgheză, ale cărei ramuri numeroase se întind, din Perigord şi Limousin, până la Gasconia. Mama ei, văduva unui profesor de liceu, femeie înţeleaptă şi nefericită, o crescuse cu multă grijă, instruind-o cât putuse de bine, dar, murind, nu lăsă în urmă niciun franc. Unul dintre numeroşii Goutran, director la Paris al unui atelier de croitorie, în urma rugăminţilor unei mătuşi, o luă la el pe

Valentine. În scurt timp, ea se dovedi una dintre cele mai bune creatoare de modele. În această artă se întâmplă ca în toate celelalte: geniul se naşte dintr-o dată, prin muncă, la care se adaugă însuşirile native. Valentine cutreierase toate muzeele, toate bibliotecile, urmase chiar un curs de desen. La douăzeci şi unu de ani era o fată plăcută şi mândră, în stare să comande şi să organizeze. Rău văzută de unchiul său care, după ce-i croise drum, se arăta gelos pe succesele ei repezi, găsi mica sumă de bani ce-i era de trebuinţă ca să-şi deschidă un atelier pe socoteala ei. În trei ani capitalul spori. Începuse, în 1906, într-un atelier neîncăpător; în 1909 avea şase ateliere, cu câte treizeci şi cinci de lucrătoare şi, calculată, mai bine refuza comenzile decât să se mute în cine ştie ce local mai larg şi mai scump.

— O să cunoşti o femeie cu adevărat deosebită, îi spusese Georges Delandre lui Gaston, pe drum. Valentine este azi în croitorie ceea ce au fost Rosie sau Gallot între anii 1890 şi 1900. Foarte corectă – pot să ţi-o spun fără înconjur, deoarece am încercat să mă apropii… N-am ajuns la nimic. Şi are nişte gusturi alese! De altfel, ai să te încredinţezi.

Gaston Romilly se îndrăgosti de Valentine încă de la prima vizită. Obişnuit să trăiască printre bărbaţi şi dându-şi seama de greutăţile unei munci de conducere, Romilly simţea o admiraţie deosebită faţă de această femeie, tânără încă, pe care o respecta o întreagă armată de lucrătoare, călăuzită fără murmur, fără mânie, ci numai prin seriozitatea unui spirit limpede a unei voinţe puternice şi a unei adânci cunoaşteri a meseriei.

Îi ceruse îngăduinţa să o viziteze din când în când, să stea de vorbă în privinţa unor lucruri asupra cărora nu era încă pe deplin lămurit. Valentine îi zâmbise – aşa cum îi zâmbea acum de câte ori spunea că se simte bolnav – cu un fel de bunăvoinţă înţelegătoare,

fiindcă avusese de la început o mare încredere în acest blând uriaş.

În fiecare săptămână se întâlneau în strada Godot-de-Mauroy. El venea cu mostre, cu desene. Ea le cerceta cu luare-aminte, alegându-le înlăturându-le pe cele mai multe. Îi arăta stofe englezeşti, pe care le socotea mai trainice, mai moderne decât cele fabricate la Pont-de-l'Eure. El pipăia şi, închizând ochii, rostea:

— Eu nu găsesc niciun fel de deosebire.

Valentine zâmbea şi-l învinuia de „vanitate profesională". El însă o socotea modestă şi plăcută şi mai cu seamă harnică. Ca să-şi arate recunoştinţa, dar mai ales fiindcă o plăcea, o rugă de câteva ori să meargă cu el la plimbare. Gaston petrecea uneori câteva zile la Paris, şi seara era totdeauna liber. Ea părea să cunoască puţină lume. Simţeau, şi unul şi celalalt, o plăcere tot mai mare de a se vedea. În vara lui 1909 făcură împreună o călătorie la Veneţia.

În 1910, Valentine născu o fetiţă.

VIII

Vestea se duse ca vântul. Colette era un mic monstru, roşu şi cu pielea încreţită, care spărgea pereţii cu ţipetele, alături de tânăra lehuză, când Deodat Romilly aflase că fusese adusă pe lume. Cel mai mare dintre fiii lui Delandre îi povestise întâmplarea lui Antoine Quesnay, alt industriaş de la Pont-de-l'Eure. Ştirea se răspândi în ţinut.

— Am auzit că Gaston Romilly are fetiţă la Paris… Deodat e bunicul unui atelier de croitorie… Asta e ceva minunat.

Timp de-o lună, la Pont-de-l'Eure nu se vorbi despre altceva.

În anumite suflete, instinctele sociale sunt mai puternice decât cele fireşti. Doamna Romilly, bunica plină de virtuţi faţă de nepoţii legitimi, nu simţi nici cea mai mică dorinţă să o cunoască pe fetiţa fiului ei celui mai mare şi a unei femei care îi fusese zugrăvită cu foarte mare bunăvoinţă. Timp de patru ani, Gaston Romilly nu îndrăznise să spună nimic părinţilor despre viaţa casnică pe care-o ducea la Paris, cu toate că ştia că amândoi îi cunoşteau pe de-a-ntregul povestea. O vedea pe Valentine de trei ori pe săptămână; îşi iubea mult fetiţa dar cunoştea prea bine lumea din Pont-de-l'Eure ca să-i pară cu putinţă limpezirea situaţiei.

A fost nevoie de o lovitură groaznică pentru a îndrăzni să vorbească – declararea războiului. Era locotenent de infanterie şi trebuia să plece în primele zile de mobilizări. Căută să profite de tulburarea pricinuită de plecare, mărturisindu-i mamei sale întregul adevăr şi lăsându-i în grija fetiţa şi pe aceea pe care-o socotea nevasta lui. Asprimea răspunsului într-o astfel de clipă îl uimi.

— Fii liniştit, n-am să le las să moară de foame, dar nu vreau

să le văd. Nici vorbă nu poate fi să vină aici!

Regimentul lui Gaston era mobilizat la Roneu, astfel că plecă direct de acasă, fără a avea timp să mai treacă pe la Paris. Dar, în 1915, cea dintâi permisie şi-o petrecu alături de Valentine şi nu în mijlocul familiei. După câteva luni, scăpat, tocmai din cauza condiţiilor ieşite din comun, de teama judecăţii familiei – care până atunci îl îngrozise – se căsători cu Valentine Goutran, civil şi religioşi legitimându-şi în acelaşi timp şi fiica.

Tot atunci îi ceru soţiei lui să renunţe la meseria ei. Voia să-şi pregătească întoarcerea în Normandia şi socotea că nevasta lui va fi mai bine primită de matroanele de la Pont-de-l'Eure dacă devenea şi ea o leneşă. Valentine consimţi, cu toate că-i părea nespus de rău, mai cu seamă când trebui să-şi vândă casa, la care ţinuse atât de mult. Petrecu ultimii ani ai războiului la Paris, nevăzând aproape pe nimeni, crescându-şi fetiţa cu multă grijă şi îndeletnicindu-se câteva ceasuri pe zi cu lucrul de mână pentru refugiaţii belgieni.

În 1918, după armistiţiu, Gaston era sigur ca părinţii îl vor primi cu soţia şi fetiţa printre ai lor. Încredere îndrăzneaţă! Nimic nu se schimbase în felul lor de a privi viaţa; nici chiar războiul nu-i îmblânzise, nu-i eliberase de prejudecăţi. Autoritatea morală a lui Deodat sporise în aceşti patru ani: ţinea cu patimă la prestigiul local şi ar fi fost în stare, la nevoie, să-i jertfească viaţa unuia dintre copii. Doamna Romilly rămăsese şi ea neînduplecată:

— Nu te înţeleg, îi spuse fiului ei. Ce vrei? Presupunând că aş primi, împotriva inimii, să vină sub acoperişul casei mele, îţi dai seama că asta nu s-ar putea întâmpla în Pont-de-l'Eure. În privinţa fetiţei, legitimă sau nu, în ochii mei va rămâne pentru totdeauna o bastardă. Care ar fi situaţia ei aici? Ar putea să meargă la Saint-Jean cu nepoatele mele? Haide! Aşa ceva nu se poate!

Părea cu atât mai hotărâtă, cu cât una dintre nurori, neputând suporta asprimea vieţii din casa lor, ceruse divorţul. Fusese un scandal îndeajuns de supărător pentru întreaga familie.

După câteva săptămâni de certuri de neînchipuit, Gaston înţelese că n-avea să înduplece niciodată împotrivirea alor săi. Tatăl lui dorea să rămână împreună în afaceri, să trăiască la Paris şi să se ocupe cu vânzare mărfurilor, aşa cum făcuse înainte de război şi să se întoarcă în fiecare săptămână la Pont-de-l'Eure, singur. Dar Gaston devenise prea stăpân pe sine, ca să mai accepte o astfel de umilinţă. Valentine, ţărancă după bunicii ei, nu se temea câtuşi de puţin de viaţa de ţară, în mijlocul căreia îşi petrecuse copilăria. Ea se gândi la cumpărarea unui petic de pământ în Perigord sau în Gasconia.

Gaston ceru partea lui din capitalul întreprinderii „Deodat Romilly şi Fiul". Cu o parte din această sumă cumpără, după sfatul doamnei de La Guichardie, pe care o cunoscuse printr-un camarad de război, moşia de la Preyssac. Făcuse o afacere minunată cumpărând pământul înainte de devalorizarea francului şi cu preţ aproape egal cu cel dinaintea războiului. Zece ani mai târziu, valoarea acestui pământ avea să crească de patru ori. Romilly exploata moşia Preyssac într-un mod cu totul neaşteptat. Cumpără din Olanda câteva vite de reproducere dintr-un soi foarte productiv. În zece ani de muncă serioasă obţinu rezultate atât de bune, încât vitele crescute pe moşia lui erau plătite cu preţ de trei-patru ori mai mare decât celelalte. Cât despre lăptăria de la Preyssac, de care se îngrijea Valentine, rămânea un model pentru întreaga regiune.

În 1924, Deodat Romilly muri fără să se fi împăcat cu fiul cel mai mare. Prin testament îi părtinise pe cei mici, dar nu-i putuse smulge lui Gaston partea cuvenită prin lege. Căsnicia lui putea să

trăiască, prin urmare, în larg. Se mulţumea însă cu foarte puţin: se ducea uneori la Paris, şi aproape deloc în altă parte.

În Perigord, Gaston şi Valentine au fost primiţi foarte bine. Contribuise din plin la asta şi doamna de La Guichardie, care fusese încântată de temperamentul şi hărnicia lor. Între Normandia industrială şi Perigordul agricol, legăturile nu erau prea strânse. Familia lui Valentine era destul de cunoscută, nu numai în regiunea în care trăiau acum soţii Romilly, dar chiar şi mai departe. În Perigneux se afla un Goutran, chirurg cu o aleasă reputaţie. Un unchi, Adolf Goutran, trăise multă vreme în împrejurimile Brautoniei. Asupra scurtei cariere de afaceri a lui Valentine, doamna de La Guichardie dăduse tonul povestind adevărate minuni, pe care le adeverea belşugul de la Preyssac.

Asupra unui singur punct, Valentine şi bărbatul ei nu îngăduiseră vecinilor să bănuiască adevărul. Povesteau că se căsătoriseră în 1909, imediat ce se cunoscuseră, astfel că nimeni din Perigord nu putea bănui naşterea nelegitimă a fiicei lor. Mai mult chiar nici Colette nu cunoştea acest adevăr – cei doi Romilly simţeau un fel de nelinişte şi parcă de ruşine la gândul că fiica lor ar fi putut într-o zi să-i judece cu asprime.

Din această cauză o crescuseră acasă, pentru ca actul de naştere al copilei, pe care oriunde ar fi fost nevoită să-l arate, păstra în alcătuirea lui cuvintele: „Fiica naturală recunoscută a lui Gaston Romilly şi a lui Valentine Goutran, necăsătoriţi”, iar pe margine: „legitimată prin căsătorie ulterioară”.

Iată însă că, deodată, căsătoria lui Colette deschidea rana. Starea civilă avea să impună actele, acestea aveau să fie cunoscute de soţii Sasiniac, de Colette, citite cu glas tare în faţa martorilor. Poate că soţii Sasiniac, oameni cu principii, n-aveau să primească legătura cu o familie în care era vorba de-o bastardă. Colette,

nenorocită, avea să-şi blesteme părinţii. Întregul Perigord avea să afle adevărul. Desigur, Valentine se gândise adesea că într-o zi trebuia să-i mărturisească trecutul în faţa copilei. Cu toate astea, sperase s-o mărite pe Colette cu un tânăr străin de localitatea în care se statorniciseră, a cărui familie putea fi mai discretă şi mai puţin pretenţioasă.

Atât de hotărâtă altădată, Valentine fusese dezarmată de fericire, devenise vulnerabilă şi se pomeni sleită de puteri într-o luptă împotriva prejudecăţilor a căror stăruitoare neînduplecare într-o astfel de clasă îi era îndeajuns de cunoscută.

IX

Cei doi soţi erau adânciţi în liniştea gândurilor gemene… Rămăseseră multă vreme împietriţi, fără să-şi dea seama de scurgerea timpului. Nu-i putu smulge din această încetineală decât glasul lui Colette, care ţipa cu toată voioşia:

— Azi nu mâncam, mamă? Gustarea de la Guichardie ţi-a tăiat pofta de mâncare? Mie mi-e foame.

Părinţii făcură o sforţare să nu se dea de gol dar ea băgă imediat de seamă că-i ascundeau ceva. Urmărise cu privirea, în timp ce juca tenis, plimbarea doamnei de La Guichardie în tovărăşia doamnei de Sasiniac şi un instinct ce nu putea s-o înşele îi dădea de veste că fusese vorba despre ea şi André. După masă, în loc să stea cu tatăl şi mama ei pe terasă, ca de obicei rosti:

— Trebuie să termin o carte… Mă întorc peste câteva clipe. În serile de vara, când vremea era frumoasă, soţii Romilly se aşezau unul lângă altul pe-o bancă în grădină şi, privind cu negrăită plăcere cerul nemărginit, se lăsau încet învăluiţi în umbrele nopţii. Valentine se temea de această clipă şi-i era dragă. Ghemuită lângă bărbatul ei. Se simţea la adăpost, ocrotită de căldura unui alt trup, şi-atunci se bucura cu spiritul mult mai liber de minunăţiile zilnice. Cerul albastru devenea cenuşiu, şi colinele îşi amestecau scobiturile negre. Deodată, Valentine descoperea în zare luceafărul de seară, punct luminos pe bolta posomorâtă. Îşi înălţă privirea; fără să ştie în ce chip se ivise, Calea Robilor îşi croia printre astre cele două dâre spumoase.

Lui Gaston, ca şi nevasta lui, îi plăcea această privelişte. Se obişnuiseră s-o urmărească în tăcere dar, în seara aceea de îndată ce se încredinţă că fata nu mai era pe aproape, o luă pe Valentine de braţ, privi în jur, ca să vadă dacă nu-l aude cineva, şi spuse:

— În timpul mesei m-am gândit la ce mi-ai povestit. Nu putem lăsa lucrurile în voia lor, ar însemna să avem destule neplăceri.

— Asta e şi părerea mea dar ce să facem?

— Eu nu văd decât două căi… Ori îi lăsăm pe soţii Sasiniac să înţeleagă că planul lor nu ne convine – putem pretexta că fata e prea tânără, că ar prefera sa trăiască la Paris, găsim noi ceva.

Valentine îl întrerupse:

— Nu, asta nu e cu putinţă… Nu vreau s-o amestecăm pe Colette; îl iubeşte pe André. Am băgat de seamă în timpul mesei că abia se putea stăpâni să ne vorbească de el… Fără să vrea, numele lui i se amesteca în fiecare clipă printre cuvinte şi, ori de câte ori îl rostea, se schimba la faţă. Colette ştie ce vrea. Dacă-i punem piedici în cale, le va înlătura. Poate doar adevărata pricină s-o împiedice, dar nici de asta nu sunt sigură. Are o voinţă de fier, pe care i-ai întărit-o prin îngăduinţa ta… Asta ţi-am spus-o totdeauna.

— Atunci, nu văd decât o cale: să-i spunem adevărul doamnei de La Guichardie. Cred că ne priveşte cu ochi buni. Nu-mi închipui, din cât o cunosc, că s-ar simţi umilită din pricina mărturisirilor noastre… Cine ştie! Poate că va avea ea destulă autoritate să-i îmblânzească pe Sasiniac şi să-i facă să înţeleagă, că, la urma urmei, povestea asta veche n-are prea mare însemnătate… Oricum, dacă cineva pe lume poate s-o facă, ea e aceea!

Valentine rămase pe gânduri un timp, apoi răspunse cu acel aer obosit şi deznădăjduit care-o stăpânea de câteva ceasuri:

— Nu ştiu ce să cred… îmi închipui, ca şi tine, că pe doamna de La Guichardie n-ar mâhni-o până-ntr-atât acest lucru, dacă ne gândim că e femeie şi ne e prietenă… însă ţine la mândria ei în faţa lumii, se teme să nu greşească şi s-ar putea să ne devină vrăjmaşă…

Cu atât mai mult cu cât ne-ar putea dojeni, nu că am avut

legături înainte de căsătorie – asta pentru ea n-are niciun fel de însemnătate – ci că i-am ascuns adevărul. Astfel că cea de-a doua soluţie nu e mai puţin periculoasă. Ea ne poate lipsi de o prietenă şi poate, de asemenea, să ruineze speranţa fetei noastre. Din păcate nici nu văd o alta… Da, ai dreptate. Trebuie să-i spunem totul doamnei de La Guichardie.

Apoi, după un răstimp:

— Dar Colette? N-ar trebui să-i spunem şi ei? Oricum va afla totul, fie chiar şi din gura lui André. Îi spui tu? Poate că sunt laşă, dar nu mă simt în stare.

— De ce? Doar nu e nimic ruşinos în povestea noastră. Poate că timp de şase ani am fost vinovaţi în ochii lumii, dar am fost vinovaţi şi faţă de noi înşine?… Eu, cel puţin, mă socoteam, mai ales după naşterea lui Colette, legat de tine mai puternic decât prin căsătorie.

— Oh, şi eu, dar…

Îşi aduse aminte de micul apartament în care locuiau atunci, de leagănul fetiţei, aflat în camera ei, lângă pat, de întrebările bucătăresei despre numele lui Gaston – voia să ştie dacă se numea Goutrande mama lui, care nu voise niciodată s-o vadă pe Colette.

— Te rog, să mă înţelegi, urmă ea, eu socotesc că am fost câtuşi de puţin vinovaţi… Dar noi am trăit „în marginea vieţii” sociale… Familia ta nu m-a vrut. Pe bună dreptate sau nu, asta mi-a făcut mult rău şi, numai cât mi-aduc aminte, sufăr încă. Şi-apoi, ca să-i explicăm lui Colette ce-a fost cu noi, ar trebui mai întâi să înţeleagă ce fel de viaţă am dus eu, părinţii tăi… Prima ei pornire va fi să ne judece faptele, comparându-le cu ale tuturor acelora pe care-i cunoaşte… Pe urmă, adu-ţi aminte cum am despărţit-o de prietena ei cea mai bună, Thérèse, fiica arendaşului de la Vauzelles, când a născut… Am plătit din punga noastră ca să nască

într-ascuns la Perigneaux… Oricum, suntem pedepsiţi astăzi… Cum să-i explici că situaţia noastră era diferită de a lui Thérèse? Şi, la urma urmei, a fost într-adevăr alta? Eu am avut noroc? Ai fost un om cinstit, dar ai fi putut să mă părăseşti… şi-atunci? Nu, eu nu mă simt în stare să stau de vorba cu Colette. Dacă tu poţi…

— O s-o fac, căci nu văd altă cale. Sau… de ce nu i-am cere doamnei de La Guichardie să vorbească cu Colette. O iubeşte şi e şi mai pricepută decât noi. Va fi mişcată că am ales-o tocmai pe ea să ne ajute şi fiindcă e străină de întâmplările vieţii noastre, le-ar putea explica destul de uşor.

Auziră paşii fetei pe pietrişul aleii, făcea zgomot înadins ca să fie auzită. Rămase câteva clipe cu ei, apoi urcă să se culce. Într-un târziu merseră şi ei la culcare dar continuară să vorbească încă multă vreme. În sfârşit, pe la două noaptea, după ce rostiră de-o sută de ori aceleaşi fraze, adormiră.

X

Soţii Romilly se temuseră de mânia şi mustrările doamnei de La Guichardie; nu întâmpinară însă decât bunăvoinţă, şi grijă. Bătrâna avea câteva cususuri, dintre care mândria era cel dintâi. Îi plăcea să stăpânească şi se arăta neînduplecată când era vorba de ură şi de răzbunare. În sufletul ei însă nu-şi găsea loc ipocrizia şi n-ar fi fost în stare să facă pe mânioasa atunci când alta îi era pornirea. Iubise mult şi în această iubire se irosise o simţire curată. Când era vorba de pasiune, era totdeauna îngăduitoare. De altfel, o cunoştea bine pe Valentine Romilly, care în ochii ei era mult mai curată decât se socotea pe ea însăşi şi spovedania lui Gaston nu schimbă nimic în această credinţă.

Cunoscuse însă prea multe ca să nu ştie că, în orice societate, bărbaţii sunt judecaţi nu după faptele şi gândurile lor, ci numai după aparenţe. Ea îl înşelase pe soţul ei în tinereţe şi chiar şi mai târziu, dar totul rămăsese în urmă, şi ea intrase pe poarta bătrâneţii liniştită, urmărită de respect şi de bunăvoinţă. În cazul celor doi Romilly n-o supără greşeala, ci vina de-a nu fi ştiut cum trebuia strecurată într-un registru oficial.

— Ah, ce lucru plictisitor! zise ea posomorâtă.

Stătea în faţa lui Gaston, într-o încăpere mare la Preyssac – o veche sală de gardă, pe zidurile căreia Valentine bătuse covoare de-o rară frumuseţe. Bătrâna cerceta cu privirea figura de om cinstit a lui Gaston. Părea om bun, acest uriaş. Cu douăzeci-treizeci de ani în urmă ar fi fost tipul bărbatului pe care l-ar fi iubit. Trebuia să-i scoată din încurcătură, pe el şi pe frumoasa lor fiică. Era în joc cinstea ei personală. Prea arătase pe faţă, în ajun, întregului Perigord, că intenţiona să facă din această căsătorie o afacere puţin obişnuită, ca să se mulţumească în cele din urmă cu

o înfrângere. Dar în ce chip să reuşească. Observă că Gaston voia să spună ceva.

— Taci! zise ea. Lasă-mă... Nu-i atât de uşor... Ce vor crede soţii Sasiniac despre această poveste? Lui Xavier n-o să-i pese decât de ce va spune lumea... Anne?... Nu sunt sigură, dar cred că va fi greu cu ea... La ea morala e convenţională, inima însă nu preţuieşte mare lucru. Da, cred că voi aranja cu Anne... dacă aş putea să-i asigur că nimeni nu va afla nimic...

— Dar nu e cu putinţă, începu Gaston. De ce?

— Taci! Să vedem... Cine ar trebui să ştie adevărul? Martorii? De când cu noua lege, nu-ţi trebuie decât câte unul de fiecare parte. Eu voi fi martorul vostru. Al lor va fi unchiul Pierre de Sasiniac, care e surd ca un buştean – şi-apoi, aşteaptă... Am putea face cununia la Chardenil... Dar atunci va trebui să citească actul bătrânul meu Menetrier... Cât sunt de proastă! E atât de simplu... dacă va înţelege cineva măcar un cuvânt din ce va citi, Menetrier va avea de-a face cu mine... La urma urmei, toate merg spre bine, rosti ea. Ah, micul mea Romilly, nu sunteţi vrednici, dumneata şi Valentine, de atâta bunăvoinţă, fiindcă ar fi trebuit să vă spovediţi din capul locului, cred însă c-am să vă scot din încurcătură... Numai să nu se încăpăţâneze Xavier... îl cred în stare. Dar avem şi noi ac de cojocul lui.

Era încântată. Îi plăcea să lupte. Pe vremuri, la Paris, sub autoritatea numelui lui La Guichardie, alcătuise ministere, numise funcţionari, răsturnase consilii de administraţie. Perigord era un teren prea îngust pentru ea, dar, cum i se ivea prilejul să-şi dea pe faţă însuşirile, avea să dea acestei afaceri însemnătatea unei adevărate bătălii între neamuri.

— Şi-acum, zise ea, trimite-o încoace pe Valentine, ca să-i spun tot ce cred despre ea.

Romilly se ridică. Părea încurcat. Se îndreptă spre uşă, apoi se întoarse.

— Da, o trimit imediat, dar v-aş cere îngăduinţa să v-o trimit întâi pe Colette. Ea nu ştie nimic: n-am avut curajul să-i vorbim despre toate astea. Dumneavoastră o iubiţi mult iar ea vă admiră. Dacă această descoperire, care, fără îndoială, o va mâhni peste măsură, vine din partea dumneavoastră şi dacă va putea înţelege numaidecât că nu găsiţi nimic supărător în naşterea ei, nici ruşinos, sunt sigur că totul va merge bine. Ştiu că ne folosim prea mult de prietenia dumneavoastră, dar v-aţi arătat atât de binevoitoare faţă de noi, vă bucuraţi de atâta stimă în ochii lumii, încât oricine se simte îndemnat, la necaz, să vă ceară sprijinul. În sfârşit, noi credem că numai dumneavoastră puteţi sta de vorbă cu Colette.

— Îmi arunci în spate prea multe însuşiri, înadins ca să mă sileşti să vă scap din încurcătură... Îmi am şi eu necazurile mele... Nu vreau să discut cu Colette... Nu vreau, pentru nimic în lume... Haide! Ce mai aştepţi? Du-te şi caut-o. Grăbeşte-te! Ah, cât eşti de moale, dragul meu!

XI

Doamna de la Guichardie învăţase de-a lungul vieţii ei neastâmpărate, că cel mai bun mijloc de a câştiga într-o discuţie puţin obişnuită, nu e altul decât să fii nepregătit. De aceea, în cele câteva minute în care o aştepta pe Colette, făcu în grabă inventarul încăperii în care se află. Mobilele vechi şi covoarele în culori vii arătau gustul desăvârşit al gazdei, care mai avea şi o altă însuşire, deosebit de apreciată de bătrâna doamnă i ştia să respecte.

Colette intră. Purta o rochie de stofă uşoară, un cordon de piele şi o eşarfă albastră. Privindu-i ovalul prelung al feţei şi genele lungi, doamna de La Guichardie nu se putu împiedica să remarce încă o dată cât era de frumoasă.

Fata se apropie şi o sărută.

— Vă mulţumesc pentru gustarea de ieri, zise ea. Niciodată n-am petrecut atât de bine.

— Stai lângă mine, Colette. Am să-ţi spun câteva lucruri foarte serioase… Uite… Mai întâi să-mi răspunzi la o întrebare: te-ai gândit vreodată că s-ar putea ca André Sasiniac să-ţi fie bărbat?

— Da, doamnă, m-am gândit chiar foarte mult.

— Dar el? Ştii ce gândeşte?

— Fireşte; am vorbit despre asta şi suntem înţeleşi.

Bătrâna bătu voioasă cu bastonul în lespezi.

— Foarte bine, Colette. Mi-e dragă generaţia voastră: fără taine, fără vorbă lungă. Minunat!… Da… Numai că, draga mea fetiţă, sunt multe lucruri pe care nu le ştii şi care ar *putea fi* – nu spun *vor fi*, fiindcă sunt încredinţată că vom ajunge cu bine la capăt – care ar *putea fi* adevărate piedici în calea căsătoriei tale.

Colette o privi mirată.

— Nu văd ce-ar putea să ne împiedice, pe mine şi pe André, să

ne căsătorim… Am chibzuit mult şi suntem hotărâţi… Ne cunoaştem de zece ani… Cred că asta e de-ajuns.

— Mă uimeşti! zise bătrâna. *Eşti* hotărâtă… *Aţi* chibzuit. Dar, înainte de toate, e vorba de părinţii tăi şi ai lui… Aveţi nevoie de consimţământul lor, de sprijinul lor.

— Desigur, doamnă. Dar ce i-ar putea face pe părinţii noştri să ni le refuze?

— N-am spus că vi le-ar refuza. Trebuie să ştii însă că, în trecutul tău şi al alor tăi există un mic neajuns căruia, în ce mă priveşte, nu-i dau nicio însemnătate, dar care i-ar putea îndemna pe unii oameni să stea pe gânduri, mai cu seamă când e vorba de oameni ciudaţi, ca soţii Sasiniac. Tu eşti încă foarte tânără, draga mea, şi-ai trăit o viaţă prea liniştită, ca să înţelegi greutăţile pe care le-au întâmpinat părinţii tăi înainte de naşterea ta. Bunicii tăi Romilly, pe care nu i-am cunoscut, dar despre care mi-a vorbit multă lume, erau oameni neînduplecaţi; de altfel, ştii şi tu că nu ţi-a fost permis să-i cunoşti… Te-ai întrebat de ce? Am să-ţi spun eu… Tatăl tău o adora pe mama ta, aşa cum îl adori tu pe André, poate şi mai mult… Dar părinţii nu i-au îngăduit s-o ia de nevastă. El avea nevoie de sprijinul lor ca să-şi uşureze traiul lor şi pe al tău… Înţelegi? În sfârşit, să spunem lucrurilor pe nume: când te-ai născut, în 1910, nu erau căsătoriţi.

Neliniştită, pândea pe obrazul fetei efectul acestei destăinuiri. Aceasta însă, cu capul nemişcat, sprijinit în palmă, părea că aşteaptă.

— Da, şi?

— Cum „Da. Şi?”… Dar asta e tot, fetiţo! Fireşte că s-au căsătorit în 1915 şi de-atunci viaţa lor a fost ceea ce ştii: dragoste şi credinţă.

— Da, dar care e piedica?

— N-ai înţeles ce ţi-am povestit? În sfârşit, tu ştii ce înseamnă un copil natural?

— Bineînţeles! Eu, de pildă, am fost un copil natural, până la căsătoria părinţilor mei… Ştiu asta încă de multă vreme.

— O ştii de mult? strigă doamna de La Guichardie, zăpăcită cu desăvârşire de liniştea şi nepăsarea fetei. Dar cine ţi-a spus?

— Mulţi… Bătrâna mea doică, pe care o porecliseră Cotelici, mi se pare… A plecat când aveam patru ani şi-mi amintesc vag de ea. I-o spusese Melaniei, slujnica aceea brună şi frumuşică… De la ea am aflat… Mai târziu mi-a spus-o Thérèse… şi alţii…

Doamna de La Guichardie înălţă bastonul către cer.

— Când te gândeşti că cei doi nenorociţi au suferit timp de optsprezece ani, dându-se cu capul de toate zidurile, chinuindu-se cu gândul că s-ar putea să nu-i ierţi pentru un lucru pe care-l ştii de când erai în scutece. Ah, zău aşa, caraghioasă mai e şi viaţa… Însă nu pricep un lucru: deşi eşti atât de mică, ai avut bunul simţ să nu vezi nimic rău în toate astea.

— Oh, poate că am suferit la început, nu mai ştiu…

Mi-aduc aminte că m-am simţit foarte nenorocită într o zi când Cotelici rostea în faţa mea, către altă doică: „Biata micuţă e ca şi orfană… N-are pe nimeni”. Asta m-a tulburat foarte mult. Îmi era milă de mine. Şi, ciudat! îmi închipuiam lucruri îngrozitoare, încât am simţit un fel de uşurare când am aflat de la Melanie adevărul. Apoi am început să uit. În fond, era vorba de trecut. Părinţii mei nu-mi vorbiseră niciodată despre asta iar eu n-aş fi îndrăznit să-i întreb. Îi admiram peste măsură, mai cu seamă pe tatăl meu. Fireşte, mă gândeam uneori că ar fi fost mai bine dacă se căsătoreau imediat, dar îmi ziceam că pricini de neînlăturat îi împiedicaseră s-o facă. Şi-apoi, găseam că era mult mai frumos din partea mamei că-l iubise pe tata înainte de căsătorie cu însufleţirea

pe care ar fi putut-o întrebuinţa pentru alţi bărbaţi mai târziu.

— Sunt de părerea ta, dar să nu crezi că ne va fi uşor să-i înduplecăm pe soţii Sasiniac. Nu vreau să te sperii, vom şti cum să descurcăm lucrurile. Te sfătuiesc doar să laşi în grija mea s-o fac şi să nu-i spui nimic lui André.

— Dar André ştie, doamnă.

— André ştie? Cine i-a spus?

— Eu. Vă închipuiţi că trebuia să-i spun tot ce ştiam în legătură cu copilăria mea… El e, de altfel, singura fiinţă pe lume căruia i-am spus ceea ce vă spun şi dumneavoastră.

— Eşti extraordinară! Şi ce ţi-a răspuns frumosul André?

— Nimic… A, ba da… Mi se pare c-a spus: „Asta e ceva romantic”.

— Şterge-o!… Du-te şi adu-i pe ai tăi… Să vină încoace numaidecât.

După zece minute, Valentine intra în sală întovărăşită de bărbatul ei. După ce le povesti discuţia cu Colette, bătrâna rosti ca încheiere:

— Eu am terminat ce-aveam de făcut. Duceţi-vă şi vă îmbrăţişaţi fiica.

Dar Valentine se aşează lângă ea.

— Nu e nevoie… Nu vreau să mai aduc vorba despre cele petrecute. Aş dori, dimpotrivă, s-o îndemnaţi tot dumneavoastră să nu ne spună nimic despre cele ce aţi discutat. Ne dăm seama că nu ne iubeşte mai puţin, deşi ştie totul. Mi-ar fi greu să vorbesc cu ea despre trecutul meu. De ce să mai tulbur apele? Ar fi şi mai primejdios… Pe vremea când Gaston a pus să se asaneze mlaştina de lângă iazul lui Justin, toţi din casă ne-am îmbolnăvit de friguri… Când dorm, câinii trebuie lăsaţi să doarmă…

— E adevărat că nu prea avem curaj, zise Gaston, punând

mâna pe umărul nevestei lui.

— Se poate… Dar la ce ne-ar sluji curajul?

— La nimic, nu mai încape nicio îndoială… Totuşi poate c-ar fi mai sincer, mai cinstit…

— Eu nu vreau, spuse Valentine cu o hotărâre ce-i surprinse pe cei doi. De altfel, ce-am aflat noi astăzi? Că fiica noastră cunoaşte adevărul încă de-acum zece ani… Ea nu ne-a vorbit niciodată despre asta… Am trăit destul de fericiţi… Nici ea n-a fost mai puţin fericită. Atunci, de ce să creăm o atmosferă de dramă, de vreme ce nu s-a întâmplat nimic? Sunt răni care se vindecă numai prin tăcere…

XII

Campania împotriva soţilor Sasiniac fusese pregătită după principiile clasice ale războiului napoleonian: surprinderea inamicului, bătaia pe corpuri detaşate. Doamna de La Guichardie ştia că ar fi fost neînţelept să-i înfrunte când erau împreună – împotrivirea ar fi fost şi mai dârză.

Astfel că-l rugă pe vechiul ei vecin şi prieten Pierre Marcenot, să-l invite pe Xavier la o mică partidă de vânătoare.

Toată lumea din Perigord ştia că Marcenot avea în acel an pe moşie câteva stoluri de potârnichi, adevărată fericire în aceste locuri lipsite de vânat. Mai ştia că Xavier, vânător pătimaş, urma să accepte fără fasoane o invitaţie atât de tentantă. Pierre Marcenot primise instrucţiuni clare: trebuia să-l ţină lângă el pe Sasiniac până pe la ora cinci şi să aibă grijă ca la întoarcere să se oprească la Guichardie. Aceste ordine fură îndeplinite cu toată grija de către bătrânul care, pe vremuri, avusese pentru doamna de La Guichardie o admiraţie nemărturisită, şi care dăinuia.

Pe la ora trei, bătrâna doamnă se duse la Breuilh, sigură c-o va găsi acolo pe Anne de Sasiniac, deoarece îşi dăduseră întâlnire şi încredinţată mai cu seamă că o va găsi singură, de vreme ce-l îndepărtase pe bărbat. De multă vreme nu le mai călcase pragul casei.

Nimic nu se schimbase. Xavier, căruia nu-i plăceau cheltuielile de prisos, socotea o zădărnicie să crească flori într-o proprietate pe care n-o locuiau decât de două ori pe an. Aleile nu mai fuseseră curăţate de multă vreme, iarba crescuse pretutindeni iar cărările de sub copaci pieriseră sub bogăţia vegetaţiei tinere.

În castel se observa acelaşi dezinteres faţă de lucruri care, timp de câteva generaţii, însemnaseră o avere pentru Sasiniac.

Lespezile goale erau împestriţate, în faţa fotoliilor, cu mici covoare care, amănunt aproape de necrezut dar sigur, fuseseră tăiate de către mama lui Xavier din pantalonii vechi ai bărbatului ei. Această femeie, Laura de Sasiniac, fusese cu douăzeci de ani în urmă, vestită pentru zgârcenia ei. Purta legate în jurul pălăriilor de vară panglici pe care se putea citi, repetat de douăzeci de ori, numele unui cofetar din Perigneaux, şi tot ea pe vremea războiului, îşi silea bărbatul să se culce odată cu găinile, ca să nu cheltuiască bani pe lumină.

— Şi ce faceţi în pat? îi întreba lumea. Doar nu adormiţi aşa devreme.

— Ne facem rugăciunea, răspundea ea.

Vecinii se mirau văzând-o pe castelană că-şi vinde fragile cu ceaşca şi închiriază cu metrul brazdele de măcriş, măcelarului şi brutarului. Mirarea se schimbase în stimă când, după moartea ei, s-a aflat cât de mare le era averea.

— Era de neam această Laura de Sasiniac, şopteau oamenii din Perigord. V-aduceţi aminte de căsătoria lui Montal, la care a venit cu încălţămintea desperecheată, şi totuşi arăta ca o adevărată regină. Şi de răspunsul ei către cineva care o întrebase ce cadou aduseră la nuntă. „Noi nu dăm niciodată nimic, e împotriva tradiţiei familiilor noastre”.

Doamna de La Guichardie se gândea la toate astea în timp ce camerista, care nu părea să aibă mai mult de treisprezece ani, o introduse în dormitorul Annei. Pe vremuri, această încăpere strâmtă, cu ziduri de piatră, fusese odaia de rugăciune a seniorilor Breuilh. În mijloc pe o masă acoperită cu un petic de stofă verde, ciuruită, se zăreau două cărţi – erau poemele Marcelinei Desbordes-Valmore şi o carte de rugăciuni împodobită cu chipuri şi închisă cu un elastic negru de care atârna o medalie. Într-un colţ,

deasupra unui mic altar, se zăreau un crucifix, un agheasmatar, o crenguţă de merişor şi, puţin mai sus, o icoană în culori, reprezentând o Fecioară în stil bizantin. La dreapta altarului, o lumânare. Pe care Anne o aprindea numai pe timp de furtună. Pe cămin, numeroase fotografii înconjurau o altă Fecioară, de ghips. Doamna de La Guichardie tocmai îşi sfârşea inventarul, când uşa se deschise şi Anne intră, istovită şi roşie la faţă.

— Îmi pare rău, spuse, că v-am făcut să aşteptaţi şi mai cu seamă că v-aţi ostenit până aici! După ce am vorbit la telefon am crezut că poate doriţi să fie şi Xavier de faţă la convorbirea noastră…

— Câtuşi de puţin. Asta m-ar fi stânjenit oarecum. Sunt foarte mulţumită că te găsesc singură. Am să-ţi vorbesc despre unele lucruri importante, asupra cărora părerea dumitale îmi va fi de mai mare folos decât aceea a lui Xavier, cu toate că preţuiesc îndeajuns judecata soţului dumitale. Mă voi sfătui şi cu el, dacă va fi nevoie să vând ori să cumpăr ceva; de data asta însă vreau să-ţi vorbesc în legătură cu anumite chestiuni sentimentale şi, în această privinţă, dumneata eşti cea mai pricepută dintre amândoi.

Anne de Sasiniac se înroşi mai mult, căutând să tăgăduiască.

— M-am gândit totdeauna, reluă doamna de La Guichardie, că nimeni nu poate judeca mai bine greşelile în dragoste – dacă, bineînţeles, sunt întovărăşite de *o* singură căinţă – şi cu o mai deplină înţelegere decât femeia, în acelaşi timp curată şi sensibilă.

Doamna de Sasiniac îşi luă o înfăţişare plină de reculegere, care-o făcea mai plăcută şi mai atrăgătoare. Bătrâna gândi că era frumoasă, ba prea frumoasă chiar pentru bruta de Xavier. Apoi îi povesti cu tulburare în glas, întâmplarea celor doi Romilly. Anne o ascultă fără s-o întrerupă, dar cu o mirare din ce în ce mai nestăpânită.

— Ce poveste! zise ea. Şi cine-ar fi crezut că doamna Romilly, cu aerul ei de femeie cumsecade, a fost cândva o femeie de moravuri uşoare?

— O femeie de moravuri uşoare? strigă bătrâna. Dumneata, Anne, vorbeşti cu atâta cruzime? Cum! Eu îţi povestesc viaţa unei nenorocite care a trebuit să-şi croiască drumul spre fericire printre neajunsuri pe care nici dumneata, nici eu nu le-am cunoscut, care a rămas credincioasă aceleiaşi iubiri, care şi-a răscumpărat greşeala printr-un fel de viaţă vrednică de laudă – şi dumneata n-ai nimic altceva de spus? Dă-mi voie să-ţi spun, dragă Anne, că eşti lipsită cu desăvârşire de ceea ce se cheamă – bunăvoinţă creştinească faţă de făpturi pe care biserica le-a iertat de mult, devreme ce ne-a unit.

— Bineînţeles, zise Anne, din ce în ce mai stânjenită, bineînţeles… Oh, nu sunt eu aceea care să ridice piatra cea dintâi… Care dintre noi se poate mândri ca. N-a păcătuit nicicând, fie chiar numai cu gândul? adăugă înroşindu-se… Cu toate astea, n-aş alege tocmai o astfel de familie când ar fi vorba s-o unesc cu-a mea, pe care m-am străduit s-o păstrez.

— Anne! Dumneata mă uimeşti şi mă întristezi. Am venit aici cu gândul sa găsesc o tovarăşă şi întâlnesc o făţarnică… Da, aşa e, o făţarnică… Ce sunt vorbele astea? Ai putea să-mi spui ce ocară apasă asupra trecutului doamnei Romilly? Cine dintre noi a dus o viaţă mai curată ca a ei? Ah, dar fiul dumitale, la douăzeci şi doi de ani, are mai mult bun simţ decât dumneata… Fiindcă el cunoaşte această poveste, de mult chiar: Colette i-a spus totul… şi ştii ce-a răspuns? Doar atât: „Ce poveste romantică”! Şi are dreptate – a fost cu adevărat romantică! Iar eu, femeie bătrâna, socotesc acelaşi lucru, fiindcă am trăit şi am iubit… Dumneata însă, întemniţată într-o viaţă de înţelepciune şi egoism, nu poţi înţelege

ce e dragostea!

— Cât sunteţi de nedreaptă! gemu Anne. Eu, care l-am iubit atât de mult pe Xavier.

Doamna de La Guichardie îşi aminti de căsătoria lui Xavier, chibzuit pusă la cale de bătrâna Laura, şi certurile aprinse, care nu mai sfârşeau, între cele două familii, din pricina zestrei, întrucât nu era în tradiţia neamului Sasiniac să li se dea bani copiilor. Ar fi putut să-i răspundă cu asprime, dar se mulţumi s-o plângă pe această femeie blândă şi oropsită, a cărei închipuire schimbase într-un roman sentimental, cel mai mârşav târg al sufletelor. Se mulţumi iarăşi să tragă foloase pentru cauza pe care încerca s-o apere, din tulburarea pe care o pricinuise. După o jumătate de ceas plecă, ducând cu ea încuviinţarea Annei, cu condiţia ca Xavier să şi-o dea pe a lui.

XIII

Cu toate că până aici reuşise, doamna de La Guichardie se îndreptă nu fără oarecare nelinişte spre cea de a doua întrevedere a zilei. Hotărât, planul ei de bătaie se desfăşura după cum prevăzuse. Dovedise nu numai tărie de concepţie, ci şi fulgerătoarea grabă în execuţie a împăratului. O credeau încă în Italia, pe câtă vreme ea se afla pe malul Dunării. La ora patru o cucerise pe nevastă; la cinci trebuia să-l ia cu asalt pe bărbat! Apropiindu-se de castel, se întreba ce-avea să-i mai spună şi acestuia. Neamul de Sasiniac îi era destul de cunoscut: fusese prietenă cu Laura şi-l văzuse crescând pe Xavier.

Întâmplarea făcuse să-i cadă în mână, cu câteva zile înainte, o descoperire care, folosită la momentul potrivit, îi putea fi de ajutor. În luna septembrie, Xavier pleca de la ţară pentru două-trei zile, ca să vâneze în Sologne, cum spunea el. Neobosiţii perigordieni, chiţibuşari ca toţi provincialii, observaseră că nu se întorcea niciodată cu vânat de soi şi bietul Sasiniac, om destul de voinic, era istovit peste măsură în urma acestor expediţii. Mucaliţii din Paris adăugau că aceste plecări se potriveau în chip surprinzător cu hoinărelile domnişoarei Marcelle, secretara lui Sasiniac, o fată frumoasă, de douăzeci şi cinci sau treizeci de ani, pe care-o lăsa la Paris pe timpul vacanţei.

— Iată ce nu-i va îngădui prietenului meu Xavier să se arate prea aspru cu o tânără pereche ce s-a păstrat până azi credincioasă, îşi spuse bătrâna.

Dar când îl văzu intrând pe uşă, prăpădit, cu obrazul pământiu sub părul lăţos, el, care păstra în fiecare trăsătură un semn poruncitor, îşi zise că nuca nu se putea sparge atât de uşor. Sasiniac era, de altfel, bine dispus, fiindcă împuşcase trei

prepeliţe.

— Ia te uită, zise doamna de La Guichardie, Perigord e mai tare decât Sologne…

— Cel puţin pentru azi, spuse el cu oarecare mulţumire – în sfârşit, Anne va fi încântată; ăsta va fi dejunul pentru joi.

Şi dându-i astfel să înţeleagă că se grăbea să-şi ducă vânatul acasă, adăugă, privindu-şi pe furiş ceasul de la mână!

— Marcenot mi-a spus că aţi vrea să-mi vorbiţi câteva minute.

Ea povesti pentru a doua oară întâmplarea soţilor Romilly căutând să dea faptelor un colorit deosebit şi străduindu-se să privească lucrurile ca pe ceva lipsit de importanţă. Ca să-şi ascundă teama, îşi făcea necontenit vânt cu evantaiul. Vorbind, simţea, după mârâielile ascultătorului şi clătinările din cap, ce păreau un fel de ironică încuviinţare, că primirea va fi duşmănoasă, iar împotrivirea greu de înfrânt.

— Iată ce-aveam să-ţi spun… Vezi destul de bine că nu e nimic grav. Totuşi, am socotit că e mai cuminte să te previn.

— Într-adevăr, rosti el morocănos, nu e nimic grav… Îmi daţi de ştire că domnul Romilly, timp de zece ani, a amăgit familiile cinstite din ţinut şi că a încercat s-o dea fiului meu de nevastă pe fiica amantei lui… într-adevăr nu e mare lucru…

— Cum? Fiica amantei lui? strigă bătrâna cu indignare.

— Vă rog să mă ascultaţi, doamnă o întrerupse el cu asprime. Aţi fost cea mai bună prietenă a bietei mele mame… Cunoaşteţi neamul Sasiniac… Ştiţi că nu îngăduie să fie luat în bătaie de joc… Romilly m-a înşelat… A stăruit să fie primită în casele noastre, fără să ne dea de veste, o femeie pe care a avut-o ca întreţinută… Nu ştiu cum judecaţi dumneavoastră toate astea; eu însă nu găsesc în alcătuirea lor ceva prea curat şi nu mai vreau s-aud nimic, nici despre acest domn, nici despre fiica lui. N-am de gând să fac niciun

scandal şi, din respect pentru dumneavoastră, voi păstra totul pentru mine… În ceea ce priveşte legătura printr-o căsătorie între familia mea şi a lui, s-a sfârşit!

Tonul neînduplecat al lui Sasiniac avu fericitul efect de a o mânia peste măsură pe bătrână.

Ea lovi de câteva ori, puternic, cu vârful bastonului în duşumea.

— Să nu-ţi vină să crezi! Ei bine, dar fiul dumitale? Dar Colette? Îţi închipui că vor primi hotărârile dumitale sărutându-ţi mâinile? Eu i-aş sfătui să fugă împreună.

— Vă mulţumesc, iată ce înseamnă să ai o prietenă…

Vă previn însă că, dacă André are de gând să se joace astfel cu mine, îl dezmoştenesc.

— Aşa? Îl dezmoşteneşti? Vom vedea… Dar bine, Xavier, ţi-ai pierdut minţile? auzindu-te cineva, ar crede că familiile noastre sunt neîntinate… Oare te-ai împotrivi şi dacă ar fi vorba să-ţi însori fiul cu Diane de Montal? Nu, nu-i aşa? Şi cu toate astea, ştii foarte bine din ce cauză a intrat sora ei la mănăstire… Cum? Şi asta a fost mai grav decât povestea lui Romilly… Sau dac-am vorbi puţin şi despre familia Sasiniac? Iată o casă cinstită şi nepătată, nu-i aşa micuţul meu Xavier? E adevărat că fratele dumitale Joseph a trăit zece ani la Tonkin cu o slujnică şi ţi-a lăsat drept moştenire o droaie de nepoţi… Ştiu că nu se mai vorbeşte nimic despre asta, dar vrei să trimit să ţi-l aducă pe vreunul aici?… Te asigur că ar atrage multă lume la gustările mele obişnuite… Mai avem şi un văr, Raymond de Sasiniac, care cârmuieşte la Paris o întreprindere cu renume de casă cinstită… Dar nici pe el nu l-a văzut încă nimeni – şi-apoi, uitasem că mai poate fi vorba şi de Xavier de Sasiniac, care, din când în când îşi petrece vremea vânând, la Sologne, dacă nu mă-nşel, prepeliţe înalte şi blonde, în timp ce sfânta lui

nevastă…

Doamna de La Guichardie avea de gând să născocească lucruri de care nu era convinsă dar, după chipul împietrit al celui care-o asculta, înţelese că lupta începuse să-i fie prielnică şi se opri, socotind că n-ar fi frumos să-şi umilească prea mult adversarul.

— Ei, lăsaţi, lăsaţi, zise Sasiniac, cu tonul împăciuitor pe care şi-l lua şi în consiliul de administraţie, când simţea că majoritatea se ridica împotriva lui, n-o să vă certaţi cu un om la a cărui naştere aţi fost de faţă.

— Micul meu Xavier, n-am să uit niciodată că mama dumitale mi-a fost cea mai bună prietenă şi nici nu-mi trece prin minte să ne certăm… Dar mă scoţi din fire când îmi spui că s-ar putea să-ţi dezmoşteneşti fiul fiindcă s-a îndrăgostit de o fată încântătoare.

— Ştiţi foarte bine că am glumit… şi, ca să nu mai lungim lucrurile, vă mărturisesc că nu sunt eu omul care să-şi nenorocească propriul copil… Numai că…

Ea-l cunoştea prea bine, încât îşi închipui lesne că Xavier va cere anumite înlesniri băneşti în schimbul încuviinţării.

— Numai că, urmă el, părerea mea ar fi că, în condiţiile date, datoria soţilor Romilly e să sporească zestrea fetei… Ce vreţi! Contractul trebuie să cuprindă o egalitate: dacă scazi dintr-o parte, nu-ţi rămâne decât să adaugi în cealaltă… Să-i dea de zestre, pe lângă moşia Brouillac, şi un capital.

— Dar oricum va moşteni totul: e singurul lor copil.

— Nu, nu! se împotrivi Sasiniac, reluându-şi tonul autoritar imediat ce discuţia se îndepărtase de virtuţile familiei. Un „ţine” valorează mai mult decât un „o să-ţi dau”… Nu ştii ce se poate întâmpla. Romilly poate să moară, nevastă-sa poate să se mărite… şi-apoi, dumneavoastră ştiţi foarte bine că tradiţia familiei de

Sasiniac e să nu dea copiilor nicio palmă de pământ cât timp părinţii sunt în viaţă. Le dăruim un nume, şi atâta. Vă rog pe dumneavoastră să înlesniţi această învoială, sfârşi el râzând. Am încredere că veţi duce lucrurile la bun sfârşit.

Doamna de La Guichardie făgădui să se mai gândească şi adăugă că, în ziua căsătoriei îi va aduce ea însăşi lui Colette un dar de nuntă ce va surprinde.

* * *

Peste două zile, gustarea ei obişnuită îi îngădui să-şi afirme autoritatea şi tăria hotărârilor. În picioare, pe terasă, cu evantaiul atârnat de brâu şi cu ochelarii de mână uitaţi pe grumaz, cu o mână încleştată de braţul Annei de Sasiniac, iar cu cealaltă pe umărul doamnei Romilly, îi privea, pe Colette şi pe André, cum pornesc împreună spre locul unde obişnuiau să joace tenis. Cu glas ferm, puse deodată stavilă oricărei convorbiri, rostind:

— *Foarte* frumoasă pereche!

Din încuviinţarea mută a celor două mame, toată lumea pricepu că nunta era ca şi făcută şi că doamna de La Guichardie trecea pe răboj a cincizeci şi patra victorie. Şi aşa era! Singura şovăire a familiei Sasiniac era legată de faptul că André era prea tânăr şi trebuia să aştepte până-şi termină studiile şi serviciul militar.

XIV

La Preyssac, seara trecu domol. André, invitat la masă, i se alăturase imediat lui Gaston, într-un „cerc al bărbaţilor”, în care se înşirau pe rând amintiri din armată, idei generale, teoriile şi doctrinele politice. Valentine tăcea iar Colette, mândră de înţelepciunea tatălui şi a viitorului bărbat, se străduia să atragă atenţia lui André, mâhnită că nu era băgată în seamă. La desert Valentine încercase s-o atragă pe Colette într-o discuţie, întrerupând astfel convorbirea bărbaţilor cu păreri asupra invitaţilor de la Guichardie sau asupra nepriceperii bucătăresei.

— E grozav că avem ciuperci în toate anotimpurile, zise ea către Colette.

Dar aceasta, cu încăpăţânarea-i feciorelnică, descurajă orice încercare de conversaţie răspunzând monosilabic şi rece şi urmărind până la capăt, cu atenţie încordată, convorbirea celor doi bărbaţi.

Ridicându-se de la masă, soţii Romilly propuseră să încheie seara în grădină. Peste zi fusese foarte cald dar imediat ce apusese soarele, o răcoare plăcută urcă dinspre văi.

Colette îl luă de braţ pe André şi o luară cu paşi repezi spre sicomori, în timp ce soţii, mai potoliţi, priveau în Linişte, câmpurile înstelate. Când ajunseră sub copaci, André o cuprinse pe Colette cu braţul de mijloc, cu un gest obişnuit, familiar.

— Părinţii tăi sunt foarte de treabă, zise el.

— Nu-i aşa? Tata e un om foarte inteligent.

— Da… Uneori se lasă furat de amănunte, dar ştie multe.

— Şi-apoi, continuă Colette, e totdeauna sigur pe ceea ce spune. Eu îl admir mult, însă nu pot sta de vorbă cu el aşa cum aş sta cu cineva de vârsta mea. Simt că trebuie să fiu atentă şi să

ocolesc anumite subiecte… Nu găseşti că uneori are aerul unei păsări rănite? Oare de ce? M-am întrebat de multe ori… Uneori îmi face impresia că ascunde ceva… Nu ţi se pare caraghios că au pus-o pe doamna de La Guichardie să mă roage să nu vorbesc niciodată despre trecutul lor?… Din cauza asta îmi sunt atât de penibile convorbirile cu ei!

— Ceea ce nu pricep, zise André, e tăria cu care au putut să ascundă totul pe vremea copilăriei tale. În viaţa ta s-au petrecut lucruri nemaipomenite… Tu nu-ţi puteai vedea familia normandă. Cum ţi-ar putea lamuri ei acest lucru?

— Dar nici nu caută să-l lămurească. Pe când eram mică, mă întrebam de ce bunica de la Pont-de-l’Eure nu dădea niciodată semn de viaţă şi nici nu-mi trimitea daruri. Am întrebat-o pe mama, la întâia împărtăşanie – fiindcă îmi închipuiam că bunica Romilly va face un drum la Perigord cu prilejul acestui eveniment, ce mi se părea de o mare importanţă – dar mama mi-a răspuns în doi peri. Nu mi s-a spus niciodată adevărul… Nu, îţi repet, părinţii mei sunt cei mai buni oameni din lume… dar acest mister…

— Te-ai plictisit cu ei? întrebă André.

— Să mă plictisesc? Nu… se iubesc mult… Trăiesc unul pentru altul şi asta-i face egoişti. Mama s-a obişnuit să privească viaţa aşa cum se desfăşoară. Nu-i mai trebuie nimic nou… Însă tata, dacă ar fi putut trăi altfel, ar fi fost cineva; a citit foarte mult; îşi are părerile proprii asupra lucrurilor, dar aici, ce vrei?… Bănuieşti ce-şi spun în clipa asta pe terasă? Mama zice: „Va trebui să tăiem câţiva sicomori; s-au cam îndesit”. Tata răspunde: „În faţa biroului Poştei de la Chardenil s-a oprit o maşină”.

— De ce vorbesc aşa?

— Ca să poată spune ceva… Ca să se simtă împreună. De altfel, sunt nedreaptă povestindu-ţi astfel de lucruri. Am nişte

părinţi cum rar se pot întâlni. M-au lăsat să fac ceea ce am dorit. După ce am terminat şcoala, tata mi-a dăruit un cal… şi, în singurătatea de-aici, asta mi-a fost de mare preţ.

— Călăreai singură?

— Bineînţeles. Plecam în fiecare dimineaţă, însoţită de doi câini. Mă abăteam pe la casele ţăranilor, care-mi povesteau întâmplări de-ale lor… Toţi mă cunoşteau. În afară de asta, m-am ocupat foarte mult de fermă. Am scos pui în clocitoare artificială. Închipuieşte-ţi că aduceam ouăle în camera mea, ca să nu uit să le întorc. Raţa din care ai mâncat era una din elevele mele… Am făcut şi semănături. Nimeni nu se gândise încă la Preyssac să cultive anghinarea. Eu am reuşit… Fiindcă toate le-am învăţat numai din cărţi, am luat lucrurile pe încetul, am avut o mulţime de neajunsuri, dar am aflat multe şi mi-am petrecut vremea în chip neobişnuit… Preocupările mărunte dau atâta farmec vieţii, nu găseşti?

— Presupun, răspunse el, pe gânduri, că voi săvârşi multe greşeli, la rându-mi, cu agricultura mea teoretică.

— E inevitabil… Vei vedea: la ţară, adevărata greutate e aceea de a te exploata pe tine însuţi. Dacă hotărăşti să te lipseşti de arendaşi şi să faci munca la câmp cu slugile, vitele îţi mor şi copacii încep să se usuce… Şi-apoi, ţăranul se îngrozeşte când aude de ceva nou… Dacă le cumperi îngrăşăminte pentru câmp, îţi spun că or să le prăpădească vitele.

— Dar n-am să le cer părerea.

— Nu faci bine. E uimitor câte ştiu ei din instinct. Uite, de pildă a fost cald timp de-o săptămână şi apoi plouă o zi întreagă. Ar trebui ca pădurea să fie plină de ciuperci, dar nu găseşti niciuna. În altă zi, după o răpăială de câteva minute, copiii de la fermă se duc după ciuperci şi vin cu coşurile pline.

— Cum se explică asta?

— E foarte ciudat: totul e legat de lumina lunii… Sau altceva; pe timp de furtună, dacă arendaşii cresc pui, se duc numaidecât şi înfig o furculiţă de argint în cuib. Ce le trece prin minte? Nu ştie nimeni… Dar ei socotesc că numai aşa îşi apără puii… Poate că au dreptate… Trebuie să fie ceva, o raţiune ştiinţifică, asupra căreia se vor opri cercetările cândva.

— Tu eşti ca şi tata. N-are egal când vrea să desluşească lucrurile… În ziua de înălţare, ţăranii înfăşoară trunchiurile copacilor cu funii de paie, ca să le apere cerul de gângănii. E lucru ştiut că fac asta de o mie, de două mii de ani… Ei bine, tata a ajuns la concluzia că fac foarte bine, deoarece omizile, urcând pe trunchiul copacului, întâmpină o piedică şi se opresc, încât, mai târziu, n-ai decât să desfaci funia de paie şi s-o arzi, ca să nimiceşti cuiburile de omizi. E de necrezut, nu-i aşa?

— Sunteţi dibaci, tu şi tatăl tău… Ai să-mi fii de mare folos la Breuilh… Nu e glumă să ai lângă tine un agricultor priceput.

— O să lucram bine amândoi!

— Nu te îngrozeşte gândul că va trebui să trăieşti la ţară?

— Mai întâi, lângă tine, nimic nu mă îngrozeşte şi am dorit întotdeauna să-mi petrec viaţa la Perigord… Şi-apoi, părinţii tai îmi sunt dragi. Doamna de La Guichardie mi-a arătat o fotografie a mamei tale, de la căsătorie. Era tare frumoasă… E frumoasă şi acum… Mă văd însă silită să-i vorbesc ca unei fetiţe… Oh, asta-mi aduce aminte că noaptea trecută am avut un vis groaznic… Tatăl tău era în grădina de la Breuilh. Deodată intră un bărbat cu pălărie înaltă, un fel de director de şcoală, urmat de trei sute de copii care încep să smulgă fragii din livada… Furia tatălui tău m-a trezit.

Începu să râdă şi André o sărută. De pe terasă, soţii Romilly auziră hohotele de râs ale celor doi.

— Cum mai râd! zise Gaston. Despre ce-or fi vorbind?

— Despre ce vrei să vorbească doi tineri, dacă nu despre dragoste? Îşi fac planuri de viitor, se strâng în braţe… asta e tot.

— Ai dreptate, dar mă simt cam mâhnit când observ că fata noastră e mult mai serioasă şi tăcută cu noi, pe când în tovărăşia altora râde în hohote.

— Poate că o plictisim, răspunse Valentine.

— Crezi? Tu te plictiseşti lângă mine?

— Ce întrebare…

— Şi nu te întristează gândul că vom rămâne singuri?

— Dimpotrivă. Îţi fac o mărturisire: o ador pe Colette dar mă simt mulţumită că nu pleacă din casă, din moment ce va trăi lângă noi şi n-avem s-o pierdem.

— Cum poţi să spui asta?

Tăcură un răstimp. Pe câmp, doi câini din satele vecine lătrau la lună.

— Ah! Era să uit, dragul meu. Am primit azi o scrisoare de la Louis Goutran… îl ştii, e unul dintre copiii Margueritei Henri. Îmi dă de veste că cel mai mare dintre cei şapte copii ai lui se liberează din armată şi ar vrea să-i facă un rost. A găsit, lângă Sorlat, o mică tipografie, şi-ar avea nevoie de bani. Ne întreabă dacă-l putem ajuta.

— Cât? întrebă Gaston.

— Treizeci de mii de franci.

— A, nu, zise el. Mi s-a cam acrit de aceşti Goutran. Merg prea departe. Nu pot s-arunc treizeci de mii de franci pe fereastră acum în preajma căsătoriei lui Colette.

— Dar eu nu-ţi cer să le dai banii… Ţi-am spus asta ca să ştii. Le voi răspunde, că, deocamdată, nu-i putem ajuta.

— Se auziră paşii tinerilor. Deodată o lumină puternică

inundă terasa.

— Vezi, André? zise Gaston… O maşină s-a oprit în faţa biroului de poştă din Chardenil. Farurile luminează de-acolo drept peste Preyssac…

Colette, care-l ţinea de braţ pe André, îl strânse mai tare. Apoi tăcură toţi patru. Ce-ar fi putut să-şi mai spună? Tinerii se gândeau că viaţa lor avea să se scurgă domoală, în singurătatea de la ţară, Gaston se gândea la plăcuta monotonie a celor zece ani, pe care îi petrecuseră aici. Ştia că peste câteva clipe, cu puţin înainte de ora zece, avea să treacă peste copaci o bufniţă mare, întorcându-se de la vânătoarea nocturnă. Cel mai mare neajuns al vieţii lui, naşterea lui Colette, se schimbase acum în farmec prin ivirea între ai săi a acestui flăcău frumos. O luă de braţ pe Valentine, care, la rându-i, îl strânse cu dragoste.

XV

La sfârşitul lui septembrie, familia Sasiniac pleca de la ţară. Se înţeleseseră ca părinţii lui Colette s-o însoţească la Paris de Crăciun iar André să petreacă vacanţa de Paşti la Breuilh.

Luna octombrie fu nespus de plăcută. Colette făcu multe plimbări împreună cu tatăl ei, pe jos, prin pădure. În noiembrie se lăsă gerul şi crizantemele începură să se ofilească. Pe la mijlocul lunii, aproape de prânz, în timp ce Gaston Romilly se pregătea să-şi ducă fata la Perigneux, unde lua lecţii de desen, Valentine o chemă la telefon pe doamna de La Guichardie şi-o întrebă dacă putea s-o viziteze în aceeaşi după-amiază.

— Pe la cinci aştept vizita lui Pierre Marcenot. Te ar deranja dacă ar fi şi el de faţă?

— A, dacă-mi îngăduiţi, aş veni pe la trei… În sfârşit imediat după prânz. Nu vă deranjez?

— Deloc… De altfel, am să-l rog pe Marcenot să vină mâine. Pentru el e acelaşi lucru. Vom putea sta de vorbă singure, aşa cum doreşti.

— Vă mulţumesc şi-mi cer iertare, dar am mare nevoie de sfatul dumneavoastră, cum n-am avut încă până astăzi.

Stăruinţa şi amărăciunea pe care i le bănui în glas stârniră şi mai mult curiozitatea bătrânei doamne. Se întreba ce-ar mai fi fost în stare să tulbure liniştea vecinilor ei.

— Curioşi oameni, aceşti Romilly… Binevoitori, cumsecade, dar curioşi. Cu astfel de gânduri, îşi pregăti planul de atac. Cu mult înainte de ora hotărâtă, aşezată pe tronul ei gotic citind anunţurile din ziare fără să fie atentă la ce citea, îşi aştepta musafirul.

Când Valentine intră, din înfăţişarea ei tulburată, gazda înţelese că nu se înşelase bănuind că urma să audă ceva cu totul

neobişnuit.

— Ce s-a întâmplat, Valentine? întrebă ea. Nu te mai recunosc. S-a întâmplat ceva cu tinerii?

— Oh, nu, răspunse Valentine, aşezându-se alături de bătrâna ei prietenă, pe un fotoliu scund. Nu e vorba de măritişul lui Colette, ci de Gaston şi de mine.

— Iar? strigă cu deznădejde doamna de La Guichardie. Iar? Sper că n-ai venit să-mi spui că nu eşti cununată cu el.

Cu toată tulburarea, Valentine nu se putu abţine să zâmbească.

— Nu, în această privinţă nu mai puteţi afla nimic nou. Dar, ca să mă puteţi înţelege şi ca să vă pot urma sfatul, e nevoie să-mi ascultaţi o lungă poveste în care e vorba de amândoi. E o amintire de demult, pe care aproape că o şi uitasem şi pe care n-aţi fi aflat-o niciodată, dacă n-ar fi intervenit întâmplarea de azi.

Ofta din adâncul inimii, cuprinse cu ochii nemărginirea câmpiilor din jurul castelului Guichardie şi reluă!

— Azi de dimineaţă, notarul din Chardenil, domnul Passaga, a cerut să-mi vorbească…

Se opri.

— Nu, nu aşa trebuie să încep… V-am mai povestit despre copilăria mea şi despre împrejurările în care am ajuns la Paris… Sunt însă amănunte pe care nu le ştiţi… La moartea mamei am rămas singură, fără alt sprijin decât unchiul Vincent, care m-a primit de milă în casa lui. El frecventa un mare atelier de croitorie al lui Rosie. Îi fusese folositor acestei femei, destul de neprietenoasă şi ştiuse s-o măgulească, devenind mâna ei dreaptă. Prin urmare, nu i-a fost greu s-o determine să mă accepte în atelierul ei. Aţi cunoscut-o pe doamna Rosie?

— Da. La ea mi-am făcut cele dintâi rochii. Oh, sunt mai bine

de treizeci de ani de atunci, dar îmi aduc bine aminte de ea… Era o femeie frumoasă, cu tonul aspru, care se purta rău cu lucrătoarele.

— Da, se vede că aţi cunoscut-o bine. Rosie era fata unui hangiu din Correze şi fusese adusă la Paris de un bancher. Foarte ambiţioasă şi, de altfel, foarte serioasă, îi ceruse prietenului ei s-o ajute să-şi deschidă atelierul de croitorie din strada Croix des Petits-Champ. Nu era o croitoreasă pricepută, era chiar mai slabă decât mine în privinţa desenului. Avea însă darul de a ghici gusturile femeilor. Era pe vremea rochiilor largi, cu mâneci lungi şi trenă. Rosie a inventat rochiile pe talie cu bluze scurte şi fuste cu trenă.

— Doamne! oftă gazda.

Valentine reluă:

— Eu aveam gust şi o anumită tehnică în desen, dar asta nu ajunge pentru a reuşi. Am stat la ea mai mult de şase ani, dar n-am fost părtaşă la câştig decât în ultimii doi. În aceşti doi ani am învăţat ce trebuia să învăţ.

Era neobosită. Când croia, ne ţinea pe toate în salon până seara la zece dar niciuneia nu i-ar fi trecut prin cap să se plângă de asta. La ora mesei, trimitea să ni se aducă mâncarea de la un birt din Avenue de l’Opera. Ducea o viaţă foarte burgheză… Avusese puţini amanţi, pe care şi-i alesese, nu din pasiune, ci fiindcă aduceau capitaluri mari şi sporeau veniturile atelierului. Am auzit-o într-o zi spunându-i unchiului meu că avea altceva mai bun de făcut decât să-şi piardă vremea cu dragostea. Mă temeam de Rosie, fiindcă, la mânie, nu-şi mai dădea seama de nimic şi nu admitea nici cea mai mică împotrivire; cu toate astea, o admiram.

Îmi aduc aminte cu plăcere de ocaziile când trebuia să probeze câte-o rochie la care ţinea mult. Lucrătoarea stătea în genunchi, îngrozită aşteptând verdictul şi însăşi clienta devenea un

lucru oarecare, pe care Rosie îl învârtea cum voia. „Biată copilă, striga ea către lucrătoare, de câte ori să-ţi spun că nu ştii să te ţii de model? Vezi că din pricina cusăturilor s-a lărgit spatele şi n-a mai rămas nimic din tăietura făcută de mine? Trimite s-o cheme pe femeia care lucrează pentru baroana Choin… Am să-i explic eu ce trebuie să facă… Dumneata nu eşti bună de nimic”.

Valentine, oftă uşor, apoi continuă:

— Vă rog să vă închipuiţi, dacă puteţi, deznădejdea unei fetiţe de şaisprezece ani, crescută cu asprime, dornică să rămână cinstită şi aruncată de întâmplare într-o lume în care ideile morale cu care fusese obişnuită n-aveau ce căuta. Pildele pe care le aveam sub ochi erau acelea ale manechinelor, fete în cea mai mare parte cumsecade, voioase şi lipsite de răutate, dar care nu putea să mănânce şi să trăiască decât dacă aveau protectori. Faptul că aveau un singur amant, pe care nu-l schimbau prea des, era o adevărată dovadă de virtute… Cum să le învinuieşti? Câştigau trei sute de franci pe lună, din care se îmbrăcau, îşi cumpărau ciorapi de mătase. Locuiau departe şi aveau nevoie de bani şi pentru tramvai şi trăsură. De altfel, îşi vedea fiecare de treburile ei şi vă încredinţez că unchiul Vincent s-ar fi supărat dacă vreuna s-ar fi arătat sălbatică atunci când vreun client al casei le-ar fi invitat le restaurant. Mă sfătuia şi pe mine să mă port cât mai frumos cu bărbaţii: „Nu-ţi cer nimic care să te înjosească, nimic cu neputinţă de acceptat… Nu ceda, apără-te, dar cu blândeţe şi tact”.

— Şi dumneata primeai?

— Nu, dar de multe ori îmi părea rău că n-o făcusem. O masă la un restaurant sau un loc la teatru erau pentru mine o aşa de rară bucurie… Mama mă învăţase că nu poţi izbuti decât prin muncă şi deodată băgăm de seamă că în viaţa reală, pentru o femeie munca nu e chiar adevărata cale spre reuşită. E aspră

această ucenicie a vieţii. Te stăpâneşte din capul locului un sentiment de nedreptate şi de neputinţă…

Valentine se opri un răstimp. Se înnopta.

— Cel mai de seamă om de afaceri al Casei Rosie era un industriaş din Lyon – Martin Bussière.

— Mi se pare că l-am cunoscut, o întrerupse gazda. Era agent de schimb… Locuia în strada Eylan…

— Era fratele lui, Paul… Al nostru, Adrien Martin Bussière trăia la Lyon cu nevasta şi cei doi copii. Intrase în legături de afaceri cu Rosie, căreia îi vindea mătăsuri şi de la care învăţase multe în privinţa croitoriei. Lui trebuia să i se dea de veste, cu câteva luni înainte, ce fel de ţesături aveau să fie la modă. Asta îi îngăduia să-şi informeze magazinele cele mai mari, ca să pregătească la timp colecţiile. Devenisem una dintre cele mai bune lucrătoare şi Rosie m-a dat în seama lui Martin Bussière, căruia a trebuit să-i fac desene, care s-au bucurat de succes. În 1906 avea patruzeci de ani, era simpatic, curtenitor şi bun. Nu era un bărbat frumos… Chel, sprinten, cărunt la tâmple, cu trăsături fine, cu glasul blând, avea mult farmec. Cum să vă explic ce a urmat? Aş putea să spun că-l iubeam şi afirmaţia nu e cu totul inexactă. Aveai de ce să-l iubeşti: Liniştea lui, gesturile leneşe aveau ceva atrăgător. La început am avut pentru el un mare respect. De altfel, se purta cu mine cum nu se putea mai bine. Astfel că am rămas înmărmurită când, într-o zi, pe când mă aflam doar cu el în birou şi cercetam împreună stofele întinse pe masă, i-am simţit braţul în jurul umerilor. Gestul a fost atât de firesc, încât am socotit că ar fi fost o prostie să mă împotrivesc. Din ziua aceea, de câte ori ne întâlneam, devenea şi mai prietenos cu mine… V-am spus că unchiul Vincent era gelos pe mine din cauza lui Rosie, care bănuia că voiam să-i fur meseria şi apoi s-o concurez. Mă dojenea că-l compromit în faţa patroanei şi-

ar fi dorit să plec, cu toate că nu îndrăznea să mă gonească.

Neamul Contran a fost, în astfel de cazuri, cel mai aspru judecător. Unchiul meu era însă prea şiret ca să mă atace pe faţă şi, de câte ori Rosie se năpustea asupra mea, el se arăta şi mai înverşunat, ca să nu creadă ea că mi-ar ţine parte... Martin Bussière, care venea în fiecare săptămână, fu martor de câteva ori la astfel de scene... Într-o zi îmi spuse că voia să-mi vorbească şi-mi ceru să-l vizitez la hotelul unde locuia. Nu ştiam ce să fac... Mă simţeam ameninţată, chinuită, fără prieteni. În ochii mei, el întruchipa puterea. M-am dus să-l văd.

XVI

Valentine rămase pe gânduri câteva clipe şi doamna de La Guichardie, cu un gest ce nu-i era în obicei, se aplecă şi mângâie părul femeii pe care-o asculta cu luare-aminte.

— Unde am rămas? reluă aceasta. A, da, m-am dus să-l văd la hotel. V-am spus că era însurat. O cunoşteam pe nevastă-sa; se îmbrăca la Rosie. Era înaltă, peste măsură de grasă, mai în vârstă decât el. El o aprecia pentru devotamentul cu care crescuse copiii şi pentru zestrea pe care o adusese – fabrica de la Lyon, unde el fusese, la început, inginer. Negăsind în căsnicia lui o viaţă senzuală, râvnea s-o găsească aiurea, dorind, în acelaşi timp, ca totul să rămână secret, să nu schimbe nimic în viaţa lui socială. Această discreţie îmi slăbea şi mai mult tăria de a mă împotrivi, fiindcă eram curată, cinstită dar şi prevăzătoare. Ţineam, ca şi el „să fiu respectată”. Îmi propuse să mă întreţină, să deschidă pentru mine un nou atelier de croitorie. La început am refuzat net dar el era stăruitor. Mă domoli făcându-mă să înţeleg că nu-mi dădea atelieru’ de-a gata, ci mă ajuta numai, fiindcă avea încredere în gustul meu şi că nădăjduia ca afacerea să ne aducă venituri mari, atât mie, cât şi lui… Am devenit amanta lui… Nu l-am însoţit niciodată într-un restaurant sau la teatru. Faţă de Rosie se prefăcuse mirat de plecarea mea şi căuta să-şi arate părerea de rău. Actul prin care era asociatul Casei Valentine era un act nelegalizat, necunoscut de nimeni. Venea de două ori pe săptămână şi mânca la mine. Duceam viaţa unei tinere femei ce locuia la Paris şi al cărui bărbat avea fabrică în provincie.

„V-am povestit în dese rânduri succesele atelierului meu. M-a surprins şi pe mine repeziciunea cu care avansam. Asupra modei aveam câteva idei simple. Pe vremea când lucram la Rosie, nu mă

îmbrăcam decât în stofe uşoare şi în flanel. N-am făcut altceva decât să propun cumpărătoarelor mele ceea ce mi se părea mai plăcut pentru mine, schimbând uşor croiala şi mai cu seamă stofele. În urma sfaturilor mele, Martin Bussière fu printre primii care ţesură jerseul de mătase. Curând nu mai pridídea cu lucrul, deoarece comenzile se ţineau lanţ. Uneori îmi spunea râzând că eu îl îmbogăţesc pe el, nu el pe mine. Acest prim an de independenţă n-a fost nefericit pentru mine. Aveam mult de lucru. Peste zi, clientele îmi luau tot timpul, astfel că trebuia să-mi petrec şi o parte din noapte desenând modele şi potrivindu-le pe manechine.

„Nu eram nefericită cu Martin Bussière şi n-aveam motiv să mă plâng de el. Dar ştiţi şi dumneavoastră că acordul fizic contează mult între femeie şi bărbat, cel puţin în anii tinereţii. Martin era un amant destul de bun ca să trezească senzualitatea unei tinere femei, nu să i-o satisfacă… Pe de altă parte, mă durea că ascunde cu atâta grijă legătura noastră, că nu risca nimic, nici măcar o invitaţie la un han de ţară. NU! Atât iarna cât şi vara, se ivea în apartamentul pe care mi-l închiriase în strada Deuxours, totdeauna bine îmbrăcat, voios, cu gesturi calculate, dar lipsit cu desăvârşire de inimă. În sfârşit, începusem să mă gândesc c-ar fi timpul să rup legătura cu el, întrucât nu păream să fiu mai mult în viaţa lui decât o fiinţă de care se putea lipsi lesne, jertfită unor făpturi superioare, nevăzute şi sacre: nevasta şi copiii lui.

„Prin 1909, situaţia deveni şi mai neplăcută prin faptul că prin nu ştiu ce mijloace, Rosie ne descoperise legătura. Fusese furioasă la plecarea mea, din pricina succeselor mele. Multe dintre cliente o părăsiseră şi veniseră la mine, întrucât tehnica era aceiaşi iar preţurile mele, mult mai scăzute. Asta însemna pentru ea nu numai o primejdie bănească, ci şi o adâncă rană în amorul propriu. Când mi-am deschis atelierul, a căutat să afle cu ai cui bani am făcut-o;

taina lui Martin Bussière era însă bine păstrată şi nu-i fusese cu putinţă să descopere ceva. Mai târziu află totul. Cum? N-am ştiut niciodată în chip lămurit. La scurt timp după plecarea mea l-a alungat şi pe unchiul Vincent, în care nu mai vedea decât o rudă a rivalei. Toate astea le-am aflat chiar de la ei, care a venit să mă dojenească cu asprime şi să-mi pretindă, în compensaţie, să-l iau în întreprinderea mea.

„Poate c-ar fi fost mai bine să-l fi primit, cu toate că nu-l puteam suferi. Ştiindu-l flecar şi curios, mă temeam c-ar fi pentru Martin un martor supărător şi l-am îndepărtat sub pretextul că afacerile mele nu-mi îngăduiau să-l plătesc după cum merită. Făcusem o mare greşeală, fiindcă, din ziua aceea, unchiul mi-a devenit cel mai mare duşman. Ţesea tot felul de intrigi în jurul meu, mi-a scos din minţi „premiera", la care ţineam foarte mult, căuta să mă ponegrească în faţa furnizorilor. Bănuise oare legătura mea cu Martin? Poate. Oricum, doamna Martin Bussière primi la Lyon mai multe scrisori anonime în care i se arăta rolul pe care-l jucam în viaţa soţului ei. Ea-i făcu scene repetate. În scurtă vreme îmi dădui seama că ar fi vrut să mă părăsească.

„În momentul acela, unul dintre furnizorii mei, Georges Delandre, mi-l aduse la atelier din întâmplare, pe Gaston Romilly. Îl ştiţi cât e de simplu şi de simpatic. Am lucrat de câteva ori împreună; ne-am gândit să-mi facă la fabrica lui câteva ţesături la care mă gândeam de mult Asta ne-a dat prilejul să ne vedem des. Aveam aceleaşi gusturi, acelaşi ritm de viaţă. Îmi spuse că venea săptămânal la Paris, că era singur şi mă invită să mâncăm împreună la restaurant şi să mergem la teatru. Cum sihăstria impusă de Martin mă obosise, am primit.

„Curând, Gaston s-a îndrăgostit nebuneşte de mine. Era atât de sentimental, de naiv şi de blând pe cât era de precaut Martin.

Mă cunoştea doar de două săptămâni şi voia să mă ia de nevastă, fără să-mi ascundă cât de greu urma să fie, din cauza prejudecăţilor alor lui. Ce să vă spun? Datorită lui am cunoscut, în sfârşit, mulţumirea de a fi admirată şi încă ceva în plus: sentimentul că era mai puternic decât mine şi mai slab în acelaşi timp. Îl iubeam şi atunci când, în timpul verii, mi-a propus cu multă sfială să-l întovărăşesc la Veneţia, n-am şovăit câtuşi de puţin. Totuşi credeam că, dându-mă lui, voi pierde pentru totdeauna norocul de a-l lua de bărbat.

XVII

Valentine îşi înălţă privirea spre doamna de La Guichardie.

— Vă cer iertare, povestea mea e mai lungă decât aş fi crezut. Nu-l mai aşteptaţi pe domnul Marcenot?

— Nu, i-am spus să nu vină şi te-ascult cu cea mai mare atenţie. Continuă! Prin urmare, n-ai fost amanta lui Gaston înainte de călătoria în Italia?

— Am devenit amanta lui la Veneţia… şi-a fost cu totul altceva decât ştiam eu. Pe Martin îl îngăduiam. De astă dată m-am dăruit cu bucurie, cu dragoste şi m-am simţit fericită, dar şi îngrijorată. Găsisem bărbatul pe care puteam să-l iubesc toată viaţa. Dar ce avea să urmeze? Gaston vorbea de căsătorie, de viitor, de copii. Eu, care devenisem sceptică, vedeam în cuvintele lui dovada iubirii sincere, nu un angajament serios. Delandre îmi vorbise mult despre familia Romilly; prin urmare, nu mă puteam aştepta la nimic bun. Oricum, nu mă gândeam la viitor; prezentul îmi aducea un strop de fericire, cel dintâi din viaţa mea, şi nu voiam să-l pierd.

„La întoarcerea din Italia, încântat de tainele ce apăruseră în viaţa mea, ca şi de relativa mea libertate, Martin s-a apropiat şi mai mult de mine. Am făcut rău că nu l-am părăsit, de vreme ce iubeam un alt bărbat. Dar lui îi datoram totul, îl respectam, îi eram recunoscătoare. Acum înţeleg că slăbiciunea mea a fost o greşeală de neiertat şi adevărata pricină a dezastrului care mă sileşte să vă povestesc toate astea.

„M-am întors din Italia, în mai. În iunie, pentru întâia oară de când îl cunoşteam, Martin m-a rugat să-l însoţesc în Anglia. Când m-am întors, în iulie, am constatat că eram însărcinată. Asta m-a îngrozit. Nu mă speria gândul de a avea un copil, ci momentul nepotrivit în care apărea – în clipa în care mă pregăteam să

pornesc pe o cale nouă. Eram sigură că Martin era tatăl, l-am şi vorbit despre asta; reacţia lui mi-a displăcut şi m-a durut: mi-a părut laş. Nu se îndoia de faptul că al lui era copilul, dar îmi mărturisi teama că soţia lui ne-ar putea tace mult rău dacă ar afla şi-mi ceru mai multă discreţie ca oricând. A adăugat că n-avea să ne lipsească nimic, nici mie, nici copilului. Oricum, numele lui nu trebuia să fie rostit, pentru a nu-i periclita statutul de om politic. Într-un moment de cumpănă pentru mine, nu se gândea decât la el. Când m-a părăsit, m-am simţit deznădăjduită.

„Gaston urma să vină la sfârşitul săptămânii. Îi vorbisem despre călătoria în Anglia, spunând că plecam singură, ca să cumpăr câteva bucăţi de stofă scoţiană. Îmi făgăduisem ca la întoarcere, să-i mărturisesc legătura mea cu Martin, despre care el nu ştia nimic. Printr-o frază pripită şi neîndemânatică, m-am dat de gol că eram însărcinată. El s-a arătat atât de bucuros şi-atât de încrezător, încât convingerea mea a alunecat pe o cale cu totul opusă aceleia pe care hotărâsem să merg. Ar fi trebuit să spun adevărul, dar n-am mai avut curaj. Încredinţat că avea să fie tată, îmi făgădui să recunoască imediat copilul, aşteptând momentul când ne puteam căsători.

„Vă rog să credeţi că nicio clipă nu mi-a trecut prin minte să-l amăgesc pe bărbatul pe care-l iubeam şi-l stimam. Am vrut să-i mărturisesc, dar convingerea lui grăbită nu mi-a lăsat timp s-o fac… şi-apoi, întrezărind o viaţă de linişte şi fericire alături de el, judecata deveni complicea dorinţelor mele. În timpul sarcinii tot încercam să mă autosugestionez că purtam copilul bărbatului pe care-l iubeam. Mă sileam chiar să constrâng natura. Auzisem că imaginile ce-o înconjoară pe o femeie în timpul sarcinii pot înrâuri asupra înfăţişării copilului; de aceea împodobisem pereţii camerei cu portretele lui Gaston. Îi cerusem o fotografie de pe când era de-

o şchioapă şi o priveam zi şi noapte.

„Romilly rămase lângă patul meu în timpul naşterii, neliniştit şi devotat şi recunoscu copilul, luând ca martori pe doctor şi pe unul dintre fraţii Delandre. Martin Bussière îmi arăta o grijă anonimă cu flori lipsite de vreun cuvânt, dar ferindu-se să se arate ori să-şi recunoască propriul copil. Veni să mă vadă, în mare taină, aducând rufăria necesară fetiţei, o jucărie de argint şi o cuvertură de hermină. L-am primit cu răceală, spunându-i că mi-am rânduit altfel viaţa şi cerându-i să caute să nu ne mai întâlnim. Mi-a părut în acelaşi timp îngrozit şi uşurat. Mi-a cerut să vadă fetiţa şi înduioşat, mi-a spus că mă puteam bizui pe sprijinul lui. Singura mea dorinţă era să nu-i mai datorez nimic lui Martin şi să-i fiu credincioasă lui Romilly.

„Din clipa aceea, Martin a dispărut din viaţa mea. Mai târziu, după ce mi-am vândut casa, i-am trimis un cec care reprezenta suma împrumutată cu nouă ani în turmă, plus dobânda legală. Mi-a răspuns printr-o scrisoare încurcată şi mi-a înapoiat cecul. A primit banii numai atunci când i-am explicat că avem de gând să mă mărit cu Romilly şi trebuia să am o situaţie limpede.

„Mai târziu am aflat că banii i-au fost încredinţaţi unchiului Vincent. N-am vrut să-l revăd. Tot ce s-a întâmplat atunci nu-mi inspiră decât ruşine şi dezgust.

XVIII

„VIAŢA MEA SE LEGA TOT MAI strâns de aceea a lui Gaston. Se purta cu mine ca un soţ, mă prezenta prietenilor şi urmărea cu dragoste nemărginită creşterea fetiţei. Colette îl iubea mult pe Gaston. Îmi vine să cred că-l iubea chiar mai mult decât pe mine. Când a făcut primii paşi, spre el a dat fuga cu toată însufleţirea. Vă puteţi închipui amestecul de fericire şi de îngrijorare cu care e vedeam alături pe aceste două fiinţe. Doream cu patimă să-i semene. Am petrecut ceasuri întregi lângă leagăn, căutând să regăsesc culoarea ochilor, arcuirea buzelor şi bogăţia de aur a părului. Dar, pe măsură ce creştea, Colette semăna tot mai mult cu Martin… Iată suferinţele pe care le-am îndurat timp de zece ani, cu atât mai crude, cu cât nu le puteam împărtăşi nimănui.

V-am povestit deja în ce fel m-am cununat în timpul războiului, în fuga unei scurte permisii a lui Gaston. Din clipa aceea ar fi trebuit să-i mărturisesc tot, dar n-am avut curaj. Legătura dintre bărbatul meu şi fetiţa devenise şi mai puternică. Mi s-a părut că mărturisirea ar fi fost zadarnică şi crudă. Un preot căruia i-am cerut sfatul mi-a spus acelaşi lucru. Nu-mi rămânea decât să-mi uit trecutul, dacă mă simţeam în stare.

„Începând din 1919 ne-am mutat aici, unde nimeni nu cunoştea povestea noastră. De multe ori în aceşti ani m-am întrebat dacă această poveste a fost sau nu adevărată. La urma urmei, ce-a fost Martin Bussière? O fantomă, amintirea unui vis. Nu-mi mai era teamă, ca la Paris, că l-aş putea întâlni. Poate v-aţi mirat că ieşeam atât de rar din casă; locuinţa era pentru mine un adăpost sigur. Nu v-aş putea descrie exact impresia de curăţenie care m-a întâmpinat la Preyssac, fericirea care m-a învăluit la gândul că mă aflam departe de toţi bărbaţii, de toate femeile

geloase care m-au urmărit cu înverşunarea lor atâta vreme. La Paris cunoscusem viaţa de afaceri, lupta zadarnică cu timpul, fără alt gând decât de a-i înlătura pe alţii. Trăisem printre strigatele vânzătoarelor, nemulţumirile clientelor şi neodihnitul târâit al telefonului. La Preyssac regăseam munca plină de înţelepciune şi anotimpurile ce-mi aminteau de copilărie. Îmi plăcea monotonia plimbărilor de dimineaţă pe aceeaşi alee străjuită de castani, şi serile de vara petrecute pe terasă, între bărbatul meu şi fata mea. Eram, în sfârşit, fericită. Ce-aş mai fi putut căuta aiurea?

„Foarte rar, câte o întâmplare neînsemnată îmi mai răscolea suferinţa, după cum o zi frumoasă trezeşte o clipă punctul nevralgic pe care-l credeai amorţit. Un gest al fetei mele mă făcea să sufăr, fără ca ea să ştie. Obiceiul, ei de a sta cu bărbia în palma şi cu cotul sprijinit de genunchi era gestul obişnuit al lui Martin, ca şi tonul hotărât şi nu ştiu ce accent străin cu care pronunţa uneori cuvintele. Dar toate astea erau trecătoare. Colette era a mea iar Gaston, îndeajuns de fericit şi el, se înţelegea din ce în ce mai bine cu ea. Când o vedea călare, nu mai ştia unde îi era capul de mândrie. Îmi aduc aminte că, pe vremea când îi dădea lecţii de matematică, îmi vorbea la nesfârşit de inteligenţa ei ascuţită „o inteligenţă bărbătească”, aşa cum obişnuia să-mi spună. Uneori eram chiar geloasă pe înţelegerea lor desăvârşită.

„În liniştea acestor ani de fericire, trecutul s-a ridicat de două ori în ochii mei, posomorât, ameninţător. Ştiţi că până anul trecut Colette îşi lucra rochiile la Perigneaux, după modelele făcute de mine. Într-o zi, ducându-se la croitoreasă să-şi comande o rochie pe care urma s-o îmbrace la nunta lui Montal, s-a întors cu câteva mostre.

— Nu m-am putut hotărî, îmi spuse… Ţi-am adus două petice să le vezi… Unul e de la Rodier, celălalt de la Martin Bussière.

Ultimul îmi place mai mult din pricina combinaţiei de culori dar mă tem să nu-ţi pară desenul prea mare…

„Nu vă puteţi închipui cât m-au răscolit cuvintele ei. Mi s-a părut că rostise numele lui Martin cu o intonaţie înadins exagerată şi că, rostindu-l mă privise ţintă. Gaston era de faţă… Aveam impresia că-i tremurau buzele… Cum poate închipuirea să răstălmăcească totul! Colette şi Gaston nu visau nimic din gândurile ascunse pe care li le atribuiam. Am privit îndelung cele două eşantioane, ca să-mi pot regăsi glasul obişnuit…

— Stofa lui Martin Bussière e o bătaie de joc, spusei în cele din urmă, cu patimă… Nu-ţi dau voie să porţi oroarea asta!

„Colette păru uimită de asprimea cuvintelor mele.

— Dar, mama, nici n-am comandat o… îţi cer numai sfatul…

— Rochia asta ar prinde-o de minune, rosti cu blândeţe Gaston… Las-o să facă ce vrea.

„Atunci de teamă să nu mă dau de gol, am stăruit, înadins, să nu-şi facă rochie dintr-o astfel de stofă. Poate că această scenă să fi lăsat în mintea lor impresia unei zăpăceli dublate de cea mai neaşteptată nedreptate.

„În săptămâna următoare am petrecut nopţi de coşmar, repetându-mi necontenit vorbele lui Colette şi clădind, pe o coincidenţă atât de şubredă, ipoteze cumplite. Crescută la Preyssac, era cu neputinţă să fi aflat ceva în legătură cu viaţa mea dinaintea războiului. Cine-ar fi putut să cunoască această poveste? Nimeni. Doar moaşa poate că auzise prin crăpătura uşii ultima mea discuţie cu Martin. La rându-i, stătuse poate de vorbă cu bucătăreasa. Dar aceasta. Pe care-o dădusem de mult afară, nu cumva era din Perigord? Cine altul să mai fi ştiut? Doamna Fermat, premiera mea, căreia îi făcusem unele destăinuiri nesocotite într-o clipă de amărăciune? Însă ea era o femeie cumsecade, din partea

căreia nu m-aş fi aşteptat la nimic urât. Unchiul Vincent? Colette nici nu-l cunoştea. Timp de câteva zile am trăit asemeni ucigaşilor care au crezut vreme îndelungată că faptele lor n-au lăsat nicio urmă şi care se trezesc în cele din urmă suspectaţi de o reţea mare de agenţi necunoscuţi şi demascaţi.

„Dacă ar fi aflat ceva, Colette m-ar fi întrebat până acum… şi totuşi, cine ştie? Ea e o fire ascunsă… Nu-i poţi ghici niciodată gândurile.

„A doua întâmplare, mult mai apropiată de realitate, s-a desfăşurat la moartea socrului meu, Deodat Romilly. Gaston plecase la Paris, să se întâlnească cu fraţii lui şi să pună în rânduială câteva detalii legate de moştenire. Eu şi Colette trebuia să-l luăm cu maşina peste două zile. Ne-am oprit să mâncam la Argentou-sur-Creuse, într-un mic han de la marginea drumului. Când am intrat în sală, m-am pomenit faţă-n faţă cu un bătrân dărâmat, elegant însă, care era gata de plecare. M-a salutat foarte ceremonios: A trebuit să fac un efort ca să-l recunosc: era Martin Bussière. Am simţit că mi se face rău şi-am vrut să plec dar mi-am dat seama că ar fi o nesocotinţă ce ar da de bănuit lui Colette şi şoferului. De altfel, în aceeaşi clipă Martin se afla lângă mine.

— Bună ziua, doamnă! mi-a spus.

Apoi, privind lung spre Colette, a întrebat:

— Domnişoara e fiica dumneavoastră? Ah, cât de mult vă seamănă.

Am simţit că mă înăbuş. Dacă cineva i-ar fi văzut alături, ar fi observat numaidecât legătura de sânge. Profilurile amândurora au rămas o clipă unul lângă altul şi-atunci mi s-a părut, privind obrazul fraged al fiicei mele, c-o văd îmbătrânită, aşa cum avea să fie cândva, asemeni omului prăbuşit de-alături. El mi-a ghicit tulburarea şi a vorbit mult, ca să mă ajute. Mi-a spus că i-au murit

amândoi copiii în război. Nu ştiam acest lucru. M-am simţit tare mâhnită. A adăugat că nevasta îi murise cu un an în urmă şi-acum era singur.

„Am observat că pentru Colette această convorbire era un prilej de plictiseală. În picioare lângă noi, birtaşul nerăbdător şi el, aştepta comanda.

M-am grăbit să descurc lucrurile!

— Vă cer iertare… Suntem silite să luăm o gustare în fugă. Mai avem de mers încă trei sute de kilometri.

— Eu şi mai mult, zise el. Trebuie să fac o cură la Dax… Ei bine, la revedere… Sunt fericit că v-am întâlnit şi că v-am putut cunoaşte încântătoarea fiică.

„Mi-a sărutat mâna, a făcut un mic semn din cap către Colette şi a ieşit din sală fără a mai întoarce capul. I-am rămas recunoscătoare pentru asta.

— Cine e? m-a întrebat Colette.

— Un prieten vechi. Ştii, unul dintre atâţia pe care-i întâlneşti şi al căror nume nu eşti în stare să ţi-l aduci aminte.

XIX

„Această întâlnire m-a tulburat profund. Când am ajuns la Paris şi Gaston a luat-o în braţe pe Colette, ascultându-i ca de obicei cu admiraţie părintească, povestirea drumului pe care-l făcusem împreună, m-am gândit iarăşi ca greşisem nemărturisindu-i adevărul şi că aveam să fiu crunt pedepsită într-o zi. În ce fel? N-aveam cum să ştiu. Dar timp de optsprezece ani am trăit numai cu gândul că mă va ajunge răzbunarea sorţii. Şi nu m-am înşelat… Astăzi m-a ajuns…

„De dimineaţa am primit un telefon de la notarul din Chardenil, domnul Passaga. Părea destul de stânjenit; m-a rugat să trec pe la el şi, dacă ar fi cu putinţă, să păstrez tăcere asupra acestei vizite. Neliniştită, pe la unsprezece eram acolo. M-a primit cu un aer misterios şi mi-a întins o scrisoare. Un notar din Lyon anunţă că Martin Bussière clientul lui, a murit, lăsând prin testament ca legatară universală a averii lui pe Colette Romilly, care locuieşte în castelul Preyssac din Chardenil (Dordona). Clientul lui a dorit ca mai întâi să fie informată cât se poate de discret, doamna Gaston Romilly. Notarul lionez adăugă ca inventarul averii defunctului n-a fost încă întocmit, dar ca e vorba de o avere însemnată, pe care, cu doi ani înainte, Martin Bussière a preschimbat-o în monedă, ca să poată fi lesne dăruită cui se cuvine.

„Când mi-am înălţat privirea, am observat că bătrânul Passaga mă cerceta din ochi cu luare-aminte şi aştepta o explicaţie. Simţeam că sunt gata să cad din picioare. Am înţeles într-o clipă că numai adevărul m-ar putea scăpa din încurcătură şi i-am povestit tot, pe scurt.

— Ei bine, a rostit el în cele din urmă, ei bine, doamnă Romilly, ne găsim într-o situaţie cât se poate de supărătoare… Ce i-

am putea spune soţului dumneavoastră?

— Dar nu înţelegeţi că vreau să nu afle nimic din toate astea? N-am decât să refuz moştenirea, în numele fiicei mele, şi totul s-a sfârşit.

— Nu-i atât de simplu cum credeţi, reluă el cu un fel de ascunsă mulţumire. Martin Bussière n-are niciun moştenitor. Prin urmare testamentul e legal, deci valabil. Fără îndoială, articolul 775 din Codul Civil spune că „nimeni nu e obligat să primească o succesiune, dacă nu doreşte”. Aşa e, dar asta se aplică doar în cazul persoanelor majore. Fiica dumneavoastră fiind minoră, bărbatul dumneavoastră rămâne administratorul legal al averii ei. Numai el o poate reprezenta, dumneavoastră n-aveţi acest drept. Şi merg şi mai departe: soţul dumneavoastră poate avea dreptul, moral sau legal, să refuze? Fiica dumneavoastră ar putea ataca actul mai târziu.

— Oh, în această privinţă răspund de Colette.

— Nu se poate, doamnă… Când va deveni majoră, fiica dumneavoastră poate fi alta decât cea de azi. Eu privesc lucrurile sub aspect juridic, nu sentimental. Primul lucru pe care trebuie să-l faceţi este să vorbiţi cu domnul Romilly. Oricum, vă cer să nu luaţi hotărâri pripite. Îi voi scrie colegului meu, la Lyon, că, dorind să vă văd în ascuns, sunt silit să-i cer un răgaz de-o săptămână. Mai gândiţi-vă şi veniţi apoi să stăm de vorbă.

* * *

„N-aş fi crezut, când m-am întors acasă, c-aş mai fi în stare să dau ochi cu bărbatul şi cu fiica mea, cărora, mai curând sau mai târziu, aveam să le pricinuiesc atâtea neajunsuri. Şi totuşi, am izbutit să mă prefac. Luasem de la cofetarul din Chardenil nişte

prăjituri. M-au primit cu bucurie. În sfârşit, la dejun, casa noastră a părut ceea ce-a fost mereu: liniştită, veselă, fericită. Dar ce chin pe mine! Mă agăţam de nădejdea că Gaston poate m-ar crede dacă i-aş spune că Martin Bussière era un văr de departe al familiei mele. Apoi asta mi s-a părut o idee absurdă. N-ar fi avut decât să se intereseze şi ar fi aflat imediat adevărul iar această a doua cădere ar fi fost şi mai dureroasă decât cea dintâi. În sfârşit, singura nădejde mi-e în dumneavoastră… Sunteţi singura în stare să-i dezvăluiţi lui Gaston adevărul, partea de adevăr pe care-o socotiţi de trebuinţă, fără să-l faceţi să sufere prea mult. Ştiu că vă cer un lucru greu, neobişnuit şi neplăcut dar dumneavoastră puteţi descurca lucrurile mai bine ca oricare altul. Nu v-aş putea învinui cu nimic dacă nu izbutiţi să-mi păstraţi, fie şi micşorată, dragostea bărbatului meu. Lovitura va fi pentru el atât de neaşteptată, atât de dureroasă, încât nu-mi dau seama unde-o să ajungem. Cel puţin, dumneavoastră veţi şti în ce fel să-i spuneţi lui Gaston că nu l-am iubit decât pe el, că-l iubesc numai pe el şi că, pentru mine, ca şi pentru Colette, e singura fiinţă pe lume vrednică de iubire. Rămâne să hotărască el dacă va jertfi un prezent, pe care eu îl cred curat şi frumos, pentru un trecut cu desăvârşire uitat. Poate că, de îndată ce va trece durerea va înţelege şi el că această jertfă ar fi fost o nebunie şi, după un timp atât de îndelungat, o nedreptate. Nu-mi închipui că ne-ar putea alunga pe amândouă din viaţa lui… Dar nu ştiu încă nimic… La bărbaţi, mândria e de multe ori mai tare decât inima. Oricum, primesc dinainte hotărârea lui. Voi face ceea ce va dori. Asta e tot!”.

Valentine tăcu. Fără să fi băgat de seamă, stăteau de multă vreme în întuneric. Doamna de La Guichardie strănută, îşi căută batista şi scăpă bastonul din mână. Zgomotul acestei căderi sparse tăcerea, care devenise dureroasă.

— Biata mea Valentine! zise ea. Te-am iubit atât de mult... şi nu cred că te iubesc mai puţin acum... Voi face tot ce mi-ai cerut... dar nu socoteşti c-ar fi mai puţin dureros pentru bărbatul dumitale dacă ar asculta mărturisirea chiar de la dumneata, fără a fi nevoit să roşească în faţa unei străine?

— Se poate... Asta mi-am spus-o şi eu... Dar, vă repet, nu pot. Nu vă pot explica de ce. Poate din pricină că am devenit, pentru bărbatul meu şi pentru fiica mea, cu totul alta decât femeia care ar face să renască astfel de amintiri... Oricum, ar fi, n-aş avea tăria să rostesc aceleaşi lucruri în faţa lor... Pentru asta v-am mărturisit totul. Şi-apoi, Gaston nu vă consideră o străină... Ne cunoaşteţi viaţa în amănunt... Nu, dumneavoastră sunteţi singura mea nădejde.

XX

În salonul doamnei Deodat Romilly, la Pont-de-l’Eure, mobila rămânea întregul an acoperită cu husele, în afară de fiecare luni – ziua de primire a stăpânei casei. Dimineaţa, slugile scoteau îmbrăcămintea de pe fotolii şi scaune, deschideau ferestrele salonului şi doamna Deodat se ducea singură să culeagă din grădina părăginită – o palmă de loc, între magazie şi torcătorie – câteva crizanteme, pe care le punea în vase. De când îi murise bărbatul, vizitele în casa ei se răriseră, cu toate că odraslele îi lăsaseră în stăpânire clădirea de lângă fabrică şi-i rămăseseră credincioase. Fiica, nepoatele, conducătoarele atelierelor, nevasta doctorului, aceea a notarului şi alte câteva participau la ceaiurile ei.

Prima care sosi, exact la ora trei, fu doamna Guerin, nevasta doctorului. Doamna Romilly se purtase pe vremuri cu o nemiloasă asprime faţă de această femeie, care, cu douăzeci de ani în urmă, scandalizase ţinutul prin purtările ei. De când însă, în timpul războiului, se ocupase de răniţi, de când se măritase cu cel mai bun medic din oraş şi, mai cu seamă, de când îşi măritase fiica, Denise, cu un mare financiar, Edmond Molmman, doamna Guerin îşi cucerise drepturile în ochii ei. Gazda o făcu totuşi să aştepte zece minute în salonul gol, ca să-i dovedească fără înconjur că nu primea la ora trei, apoi intră.

Faţă de aerul îmbufnat şi întrebător al bătrânei, doamna Guerin, ca de obicei, îşi dezvălui într-un zâmbet obrazul înflorit şi nevinovat.

— Bună ziua, scumpă doamnă, zise ea… Iertaţi-mă că am sosit mai devreme, dar ţineam să fiu prima care sa vă facă urările de bine… în legătură cu vestea cea nouă.

Doamna Romilly o privi cu nelinişte:

— Vestea cea nouă? Ce veste?

— Ei, cum aşa!… reluă doamna Guerin…

— Îţi jur că nu ştiu despre ce vorbeşti.

— Despre logodna nepoatei dumneavoastră.

Bătrâna se gândi numaidecât la Marguerite şi la Clara, care erau la vârsta măritişului şi simţi o adâncă nemulţumire la gândul că una dintre nepoatele ei ar fi fost în stare să-i ascundă un proiect de căsătorie.

— Nu ştiu absolut nimic… Despre care dintre nepoatele mele vorbeşti?

— Despre fiica lui Gaston. Denise mi-a scris azi dimineaţă că micuţa Colette va deveni contesa André de Sasiniac… Vă rog să primiţi felicitările mele.

Pe faţa bătrânei se putu desluşi un sentiment complex în care se amestecau dispreţul, uşurarea, nepăsarea şi curiozitatea.

— Ah, zise ea, bine că m-ai liniştit… N-o socotesc nepoata mea pe aceea…

— Nici chiar acum? întrebă doamna Guerin, din ce în ce mai veselă şi mai mirată.

— Nici acum şi niciodată… Ce ţi-a mai scris fiica dumitale? Cine sunt aceşti Sasiniac?

— Oameni de o nobleţe recunoscută… Una dintre cele mai vechi familii din Perigord.

— Olane de împrumut pe acoperişurile altora… Ştiu… Slavă Domnului, Romilly n-au fost niciodată snobi, zise doamna Deodat, uitând în furia ei că şi doamna Guerin, născută d’Hocquinville, încercase cândva, prin prima căsătorie, îndeajuns de nefericită, să-şi adauge câteva olane la acoperişul dărăpănat.

— Câtuşi de puţin, zise doamna Guerin, lărgind cu cioc ascuţit

rana întrezărită, ginerele meu îmi spune că pentru o fată e un noroc destul de solid şi că, în afară de asta, tânărul e frumos şi plăcut.

Doamna Romilly rămase pe gânduri.

— E de necrezut, rosti ea în cele din urmă. Toate astea pentru fiica unei aventuriere, când îţi e atât de greu să găseşti o partidă frumoasă pentru fetele de familie bună şi cinstită.

Doamnei Guerin nu-i plăceau aceste ieşiri nesocotite când era vorba de obârşia cuiva şi se întristă.

— Doamnă Romilly, nu fi neînduplecată… Dumnezeu ştie c-aş fi putut şi eu, dacă mi-ar fi trecut prin minte să mă cert cu copiii, să găsesc, în orice parte gheare ascunse… N-am făcut-o, şi azi îmi pare destul de bine… nu pentru mine – fiindcă, mulţumită cerului, am bărbat, şi n-am nevoie de nimeni – dar pentru fetele mele… Fiind în relaţii bune cu ele, pot să le fiu călăuză din când în când… Tinereţea are nevoie de asta, orice s-ar spune… Nepoata dumneavoastră Colette e bine crescută, frumoasă, fină…

„Şi mult mai atrăgătoare decât ciuma ta de Clara”, gândi doamna Guerin, dar căută să-şi ascundă părerea sub un zâmbet fugar, neuitând că doamna Romilly se bucura încă de oarecare autoritate şi Georges avea nevoie de ea.

— Lucrurile stau cu totul altfel, zise doamna Deodat. N-o pot considera nepoata mea şi ştiu ce spun… Pentru ce aş avea un dinte împotriva ei? Eu n-o urăsc decât pe mamă… Şi asta nu din pricină că se trage dintr-o familie de jos… Dac-ar fi fost femeie cinstită, aş fi primit-o… Dar ni s-au adus toate la cunoştinţă din vreme. Şi asta e mare lucru… Dacă n-aş fi fost eu, toată familia s-ar fi făcut de râs fiindcă e o mare ticăloasă această Goutran.

— Cu toate acestea, l-a făcut fericit pe fiul dumneavoastră. Mi-a spus-o chiar el când a venit la Pont-de-l’Eure, la moartea

domnului Deodat... Mi-a vorbit despre fiica lui în chip cu totul înduioşător.

— Fiul meu? zise doamna Romilly... Fiul meu e un găgăuţă care se ţine de fusta acestei femei şi vede totul doar prin ea... E foarte simplu; nu mai e acelaşi. Când l-am văzut ultima dată, abia l-am recunoscut... Nu mai pot sta de vorbă cu el... L-a fermecat... Ea a fost piaza lui rea. Şi când te gândeşti ca băiatul ăsta a avut fabrici al căror şef ar fi trebuit să fie şi astăzi... În loc să le păstreze, s-a dus să se îngroape printre muşuroaiele de cartofi... Şi Dumnezeu ştie dacă nu cumva l-a acoperit de ocară, acolo în Perigord. Îţi poţi închipui cum a stat tot timpul la ţară, ea, care a fost obişnuită să trăiască la Paris – în ce fel de lume! Trebuie să fi fost vreun domnişor prin împrejurimi!

Doamna Guerin aşteptă până când sosiră nepoatele Romilly, ca să se bucure de mirarea şi de gelozia lor, apoi lăsă familia nenorocită să clevetească până la ora mesei despre noile întâmplări din viaţa copilului risipitor.

Rămasă singură în salon, bătrâna doamnă Romilly luă de pe masă un album, aprinse o lampă şi începu să-l frunzărească în linişte. În el erau strânse toate fotografiile clanului. Cele mai vechi erau ale părinţilor lui Deodat. Îi plăceau gulerele înalte şi cravatele mari ale socrului ei, rochiile lungi şi înfoiate ale soacrei. Venea la rând Deodat, aşa cum era pe vremea când se însurase, în redingotă, înalt, cu mustăţi galice şi favoriţi. La câtăva vreme, îşi lăsă barbă. Era un bărbat frumos. Se fotografiase în picioare, ţinând în braţe un copilaş, care nu era altul decât Gaston.

Dădu repede pagina. Urmau pozele lui Gaston la diferite vârste. Fusese un copil blând şi precoce. Îl văzu în rochiţă, în picioare pe un scaun capitonat; apoi marinar, rezemat de spătarul aceluiaşi scaun; elev de liceu, cu gulerul hainei răsfrânt; soldat...

Apoi dădu peste instantaneele pe care le luase chiar ea în fabrică şi care-l arătau pe fiul ei la lucru. Deodat o certase pe atunci – „Să nu mai fotografiezi nimic din atelier. E ceva lipsit de seriozitate!” – dar era mândru de fiul lui, cu toate că se purta aspru cu el. O plajă la Marea Mânecii, Gaston în costum de baie, între Helene şi Françoise Pascal-Bouchet. Ah, cât de lesne i-ar fi fost să se însoare cu una dintre aceste mari bogătaşe, dac-ar fi vrut… Gaston, locotenent, în ziua când pleca la război… Aici se opri, fiindcă ştia că fiul cel mai mare nu-şi mai avea locul în album de la această dată. Lacrimile începură să-i curgă şiroi pe obrazul brăzdat de ani.

Bătrâna ofta, îşi şterse ochii, închise albumul, apei se îndreptă cu greu spre scrinul de stejar care acoperea un perete întreg al salonului. De cincizeci de ani, în el îngrămădea cutii goale, invitaţii de nuntă şi de moarte, coşuleţe de paie împletite de copii pentru zilele de aniversare, poşete brodate cu violete şi numere vechi din reviste, adunate an după an. Scotoci îndelung şi găsi, în sfârşit, o cutie înfăşurată într-o pânză. În cutie se afla doar un plic cenuşiu, pe care scrisese chiar ea: „Fotografia lui Valentine Gontran şi a fiicei sale trimisă de Gaston. Crăciunul anului 1920”. Se aşează în fotoliu şi scoase din plic o altă fotografie, mai mică, înnegrită şi cu colţurile îngălbenite. În pragul unei case îmbrăcate în iederă se zărea o fetiţă tare frumoasă, alături de o femeie blondă. Bătrâna privi atent fotografia, apoi clătină din cap, se ridică cu o mişcare plină de neastâmpăr şi sună.

— Să pui husele pe canapele, îi spuse fetei în casă.

Apoi puse plicul la loc printre lucrurile îngrămădite în scrin.

XXI

Gaston Romilly, cu mâinile în buzunar, măsura în lung şi-n lat sala încăpătoare de la Guichardie. Cu capul plecat, cu privirea mohorâtă, tăcut, părea că-şi pierduse obişnuita bunăvoinţă curtenitoare faţă de femeia aşezată în jilţul gotic, care-l privea înmărmurită. Cu ocoliri îndemânatice, îi povestise tot ce ştia despre Valentine. O mânie dezlănţuită n-ar fi surprins-o; această muţenie posomorâtă o îngrozea.

Repetă pentru a zecea oară:

— Ar trebui să priveşti lucrurile cu mai mult calm. E o întâmplare dureroasă, nu încape îndoială, dar petrecută cine ştie când. Nu uita în ce chip s-a purtat Valentine cu dumneata timp de optsprezece ani… Şi caută să te fereşti de Colette, să nu ştie nimic şi, dacă vrei, nu va şti niciodată. Mă auzi, Romilly?… Te rog să vorbeşti… tăcerea dumitale e de nesuferit, dragul meu…

El se opri în faţa ei, o privi aspru şi începu să ţipe!

— Ce să spun? Mi-aţi povestit o enormitate de-am rămas cu gura căscată, o bazaconie, şi vreţi să vă mai şi răspund?

— Cum „o bazaconie”?… întrebă ea.

— Exact aşa; „o bazaconie!” Aţi crezut aşa ceva, dumneavoastră, femeie cu bun simţ?

Doamna de la Guichardie nu era obişnuită să i se vorbească pe un ton atât de ridicat.

— Cred că ai înnebunit, Romilly. Îmi vorbeşti de parcă eu aş fi scornit, din josnicie, cea mai urâtă minciună… Cred în toate astea, fiindcă mi le-a povestit Valentine… N-am spus nimic de la mine.

— Dar ce dracu’ poate să ştie Valentine? Mi-aţi spus chiar dumneavoastră că la început şovăia în privinţa paternităţii reale. (Rosti aceste cuvinte din urmă cu amărăciune şi scârbă). Cum se

face că mai târziu a putut ajunge la această încredinţare? Seamănă amândouă ca nişte picături de apă; e de ajuns să le vezi o dată, ca să bagi de seamă... De asta nu se îndoiesc nici străinii... Atunci?... Ce înseamnă acest roman foileton? De ce vrea ea să tulbure atât viaţa mea, cât şi pe-a dumneavoastră, cu scrupule prosteşti?

Ascultându-l gazda gândi: „La urma urmei, dacă nu vrea să creadă, cu atât mai bine... E mai mult decât am sperat... Dar, fireşte. Cum de nu m-am gândit la una ca asta mai devreme?

Apoi reluă cu glas hotărât:

— Hai, sfârşeşte, dragul meu, ascultă-mă... Dacă stau să mă gândesc, cred că ai dreptate... într-adevăr, e absurd ca Valentine, după ce s-a îndoit o clipă de naşterea copilei, să-şi aducă aminte după douăzeci de ani de unele lucruri moarte deja şi să se dea cu capul de pereţi pentru că găseşte o asemuire perfectă între un bătrân şi fiică-sa.

Băiete, totul e cât se poate de simplu. Colette e fata voastră. Un domn, bătrân, înainte de a muri, a găsit cu cale s-o lase moştenitoare. Vi se cere semnătura prin care încuviinţaţi acceptarea moştenirii... Ce ai de gând să faci?

— Cum puteţi să întrebaţi aşa ceva? Refuz, fireşte... Nu pot primi o avere suspectă.

— Suspectă? Dar dumneata singur ai spus că nu poate fi suspectă... Nu mai înţeleg nimic... Şi apoi, mai e ceva: legal, dumneata nu poţi refuza şi eu găsesc că legea are dreptate. Nu-ţi e îngăduit să faci pe mărinimosul când e vorba de viitorul altcuiva.

— Asta, niciodată! strigă Romilly.

Şi îşi reluă plimbarea de animal închis în cuşcă. În aceeaşi clipă intră un servitor care şopti câteva cuvinte la urechea bătrânei.

— Ah, asta mai lipsea, exclamă aceasta. A devenit plictisitor.

I-am spus să vină miercuri... Bietul Toury, nu mai e cu mintea întreagă... În sfârşit... Spune-i că vin imediat... Romilly, eşti bun să mă aştepţi un sfert de ceas? A venit doctorul Toury să mă vadă... După aceea vom sta de vorbă... Uite, primeşti un sfat? În loc să te plimbi prin cameră ca un leu în cuşcă, du-te şi fă înconjurul parcului... Mă vei găsi aici la întoarcere...

XXII

După câteva clipe, Romilly, cu capul descoperit, străbătea gangul de la intrarea castelului Guichardie. Două turnuleţe crenelate la vârf, îl împodobeau de minune. La stânga intrării, în zid, se zărea un cap sculptat, sub care se citea inscripţia: „Nicio nădejde”. Se spunea că fusese săpată pe vremuri în zid, din porunca uneia dintre doamnele de La Guichardie, care în zadar aşteptase întoarcerea fiului sau a iubitului; nu se ştia. Gaston se opri un răstimp s-o citească, apoi trecu podul fix azvârlit peste şanţ, pe locul unde cândva se afla podul mobil, şi o luă pe drumul dinspre grădină. Acesta era locul cel mai călduros din parc. La această vreme târzie, singurele flori ce se mai zăreau erau crizantemele, aproape ofilite, degerate de întâiul îngheţ.

Romilly privi îndelung această imagine a putreziciunii, apoi se îndepărtă de castel şi urcă spre pădure. La stânga, se zărea, printre castanii arămii, satul Guichardie, ghemuit la poalele castelului, iar mai departe, nemărginirea unduioasă a câmpiei. Soarele era în amurg. Un brâu de foc se furişa printre norii violeţi. Prin pulberea luminii acoperişurile caselor se zăreau ca stropite cu sânge. Gaston care-şi luase bastonul, izbea cu vârful în castanele coapte care îi cădeau în cale fără zgomot, printre frunzele veştede.

Peste douăzeci de minute deschise uşa ce dădea în salon. Doamna de La Guichardie îl aştepta, privind pe fereastră şi gândindu-se la viaţa ei, pe care acum o socotea vinovată şi uşuratică. „Într-adevăr, îşi zicea ea, e multă nedreptate pe lume. În comparaţie cu mine sau cu Cora Choin, mica Valentine e o sfântă şi totuşi se vede ameninţată să-şi piardă fericirea. Pentru ce? Pentru că a început să-şi trăiască viaţa în condiţii dificile… „Dacă s-ar fi născut într-o familie ca a noastră”, cum are obiceiul să spună

Sasiniac, „ar fi putut trece drept cea mai cinstită femeie, chiar dacă ar fi săvârşit nebunii de zece ori mai mari”.

Aici ajunsese cu meditaţiile pline de umilinţă, când zgomotul pantofilor grei ai lui Romilly o smulse din visare. Gaston străbătu cu paşi mari încăperea, luă un scaun şi se aşează alături de bătrână.

— Vă cer iertare, zise el, adineauri m-am purtat ca un copil.

— Ba nu…

— Ba da… Ce vreţi? E greu de crezut să te trezeşti deodată azvârlit din adăpostul în care te-ai crezut în siguranţă timp de cincisprezece ani. Eşti ca o pasăre de noapte ieşită la lumina zilei… Am vrut să mă ascund, să fug… S-a sfârşit… Când ies în mijlocul pădurii, în mirosul reavăn al pământului, devin alt om… Mi-am revenit Recunosc că m-am dat în spectacol în faţa dumneavoastră… Ieri, Valentine v-a spus, de bună-credinţă, ce s-a întâmplat şi care sunt sentimentele ei. Am să vă arăt şi eu o faţă a lucrurilor, aceea pe care mi-a fost dat s-o trăiesc. Am minţit când m-am arătat surprins de cele ce mi-aţi povestit, căutând să vă conving că nu cred nimic. Adevărul e că ştiu de mai bine de cincisprezece ani ceea ce mi-aţi spus… Vă surprinde?… Vă gândiţi poate că, de vreme ce ştiam, am făcut rău c-am jucat rolul cuiva care nu ştie nimic… E adevărat că, atunci când am întâlnit-o pe Valentine, rolul ei în viaţa lui Martin Bussière era cât se poate de ascuns şi eu nu bănuiam nimic… Eram cu desăvârşire nepriceput în afaceri, astfel încât am putut crede că o femeie tânără fusese în stare să-şi deschidă a Paris un atelier de croitorie, fără sprijinul nimănui. Valentine mi-a vorbit despre câţiva furnizori, care-o văzuseră lucrând la Rosie şi aveau mare încredere în ea. putea fi un adevăr la mijloc şi asta mi-a fost de ajuns. În clipa când şi-a încheiat socotelile, la stăruinţele mele, m-a rugat ea singură să-i verific scriptele. Totul era în regulă, cinstit, fără niciun cusur.

„Căsătoria noastră s-a încheiat atât de repede, încât n-au ştiut de ea decât câţiva prieteni. În săptămâna următoare, toate femeile care o cunoşteau pe Valentine ştiau acest lucru. Presupun că această căsătorie a fost un prilej de gelozie, care a trezit multe porniri răutăcioase. Aşa îmi explic anonimele pe care le primeam pe front. Aceste scrisori îmi pomeneau de numele lui Martin Bussière, căutând să-mi dovedească faptul că el ar fi tatăl lui Colette. Una dintre ele era cât se poate de limpede. Femeia care-o scrisese – pretindea c-a stat de vorbă cu moaşa, care i-ar fi spus că l-a văzut intrând la Valentine pe Martin Bussière, după cincisprezece zile de la naştere. Îmi descria şi darul pe care i-l făcuse copilului: o învelitoare pentru leagăn, de hermină, de care într-adevăr, mi-am adus aminte. Vă puteţi închipui ca toate aceste amănunte m-au neliniştit dar pe atunci mă aflam la Somme, nenorocit, bolnav, oricând în situaţia de-a fi omorât… Nu voiam să desfac singurul nod care mă mai ţinea legat de viaţă. Nu i-am scris nimic lui Valentine despre toate aceste învinuiri. Mai târziu, când am venit în permisie, bucuria de-a ne regăsi a fost atât de puternică, încât această poveste ruşinoasă mi s-a părut o nebunie.

„Totuşi, de-a lungul anilor grei de război, acest gând necruţător mă tulbura, mai ales noaptea. Ceea ce mi se părea groaznic nu era tăcerea lui Valentine în privinţa lui Martin Bussière. Ea n-a căutat niciodată să mă convingă, în clipa când am întâlnit-o, că i-am fost singurul amant… Mi-a spus că eram „singurul bărbat pe care l-a iubit cu adevărat”, şi-am crezut-o; totul părea să mi-o dovedească şi asta îmi ajungea… Nu, ceea ce mă îngrozea era gândul că s-ar fi putut întâmpla, pe vremea când pretindea că mă iubeşte, să-mi ascundă paternitatea copilului faţă de protectorul ei… Aici era adevărata trădare… Să mă înşele, să mă facă de râs, să mă privească dispreţuitor, în timp ce eu nu aveam alt gând

decât, pe orice cale, chiar dacă asta ar fi însemnat cearta cu părinţii, s-o fac fericită… Ah, asta îmi părea ceva nevrednic de Valentine… Mi-am propus să limpezim împreună situaţia imediat ce se încheia războiul…

„Cred că ştiţi cam care este, de obicei, soarta unor astfel de planuri… Când s-a încheiat armistiţiul, bucuria reîntoarcerii m-a făcut să nu mă mai gândesc sau, cel puţin, să nu-mi arăt toată asprimea în legătură cu cele plănuite… Şi, de altfel, pe ce drum aş fi putut s-o apuc? Trebuia să mă-njosesc, cerând amănunte bucătăresei şi moaşei. Gândul ăsta mi s-a părut atât de îngrozitor, încât am hotărât că trebuie să am încredere în soţia mea, împotriva oricărei învinuiri, printr-un fel de bunăvoinţă… În mai multe rânduri, era cât pe-aci să-i mărturisesc îndoielile mele… Cred că instinctul de conservare m-a oprit s-o fac. Ce-ar fi putut să-mi răspundă? Ce-ar fi devenit viaţa noastră comună, după astfel de scene? Nu căutam decât să-i smulg cât mai multe şi mai temeinice dovezi de iubire, care îmi întăreau încrederea.

„Atunci am luat, împreună cu Valentine, hotărârea, pentru care mă fericesc şi azi, de a ne muta la ţară, unde să începem o viaţă nouă. Ştiţi cum am trăit. Cum să te mai îndoieşti de femeia care primea, cu atâta încrezătoare bucurie, cu atâta seninătate, singurătatea în doi, care trebuia să fie de aici înainte viaţa noastră? Cum să te îndoieşti de o femeie care, iubindu-şi cu patimă meseria, consimţea, numai ca să-mi facă pe plac, să părăsească o casă pe care şi-o făcuse singură şi să schimbe viaţa din Paris cu monotonia vieţii de la ţară? Cât despre Colette, biata fetiţă – avea opt ani – m-a primit la întoarcere ca o fiinţă nouă, nespus de drăguţă. O iubeam. Îi admiram frumuseţea, care se anunţa încă de pe atunci. Nu numai că găseam la ea multe din trăsăturile mamei ei, dar puteam descoperi ceva şi mai ciudat, şi mai frumos, care mă

bucura şi mă chinuia în acelaşi timp… Ei bine, în iubirea mea pentru Colette, aproape mai puternică decât o dragoste părintească, era un strop de durere ce înăbuşea restul… Efortul pe care trebuise să-l fac, la început ca s-alung gândurile duşmănoase şi să-i dăruiesc acestei fetiţe mângâierea de care avea nevoie, sfârşise prin a da acestui sentiment o trăinicie neobişnuită, care îl făcea mai rar şi mai de preţ… Dacă gândul rău s-ar fi trezit, eram în stare să-l înăbuş fără milă. Dar, de-atunci nu m-a mai tulburat.

„V-am vorbit de răutatea omenească. E, de multe ori, de-o dibăcie şi de-o stăruinţă de necrezut. Amintirea pe care vreau să v-o povestesc se leagă de primele zile ale instalării noastre la Perigord. Cumpărasem moşia Preyssac dar nu verificasem puritatea apelor. Mai sus de izvorul de la Vanzelles, de unde venea apa la castel, se afla o groapă astupată cu balegă. Aproape imediat, Colette s-a îmbolnăvit de febră tifoidă. Ştiţi ce boală groaznică e, nu numai pentru bolnav, ci şi pentru cei care-l îngrijesc. Febra urca… Delirul… Gândul unei primejdii mortale… Colette a suferit în acele câteva săptămâni cu o răbdare îngerească… Nu dorea altceva decât să stau mereu lângă ea. Nu se juca, nu vorbea şi n-avea altă dorinţă decât să-şi ţină mânuţa într-a mea, repetând necontenit: „Tăticu’!… tăticu’!… tăticu’!…” Parcă-i mai simt şi acum degetele mici, subţiri, înfierbântate.

„Într-o dimineaţă, după ce-o vegheasem toată noaptea, am găsit un plic voluminos adus de poştaş… L-am deschis. Erau fotografii înfăşurate într-o hârtie pe care cineva bătuse la maşină: „Compară şi, dacă nu eşti orb, vei înţelege…” Mi-ar fi greu să vă descriu imaginile îngrămădite în aceste fotografii şi comentariile grosolana de care erau însoţite… Asemănarea era evidentă… adăugaţi că, vreo câţiva ani în şir mă uimise faptul că Valentine, deşi amândoi am fi dorit să mai avem copii, nu rămăsese niciodată

însărcinată şi că, pe de altă parte, nu mai avusesem copii cu femeile care-mi fuseseră amante, în sfârşit, vă daţi seama ce înseamnă certitudinea. În dimineaţa aceea am înţeles că în mod sigur nu eram tatăl lui Colette. Dar, după ce-mi petrecusem noaptea la căpătâiul ei, ajunsesem într-o stare de nelinişte îngrozitoare şi mă simţeam atât de istovit, încât am hotărât: „Fie, îmi ziceam, n-a fost fiica mea în ceasul naşterii, dar acum o socotesc de-o sută de ori mai mult copilul meu… E al meu, din noaptea aceasta şi din toate celelalte, prin toată viaţa pe care i-am dăruit-o veghind la căpătâiul ei, prin neliniştea mea de fiecare zi, prin dragostea mea”.

XXIII

Doamna de la Guichardie ascultase cu adâncă tulburare această povestire. Îşi căută batista printre nenumăratele lucruri pe care şi le îngrămădise pe genunchi şi, căutând-o, scăpă evantaiul din mână. Romilly se aplecă să i-l ridice. Bătrâna, care, timp de câteva minute încetase să-şi mai privească prietenul cu ochii de totdeauna, bagă de seamă că era un bărbat încă în puterea vârstei, cu mustăţile blonde lăsate de o parte şi de alta a gurii, cu ochii albaştri grei parcă de neodihnă şi se miră singură că-i venise să plângă ascultându-l.

Apoi, în timp ce Romilly, tulburat peste măsură, se ridică şi începu să măsoare din nou încăperea în lung şi-n lat, cu mâinile în buzunar, se gândi iarăşi că şi ea, de multe ori în viaţă, se prefăcuse neştiutoare înadins ca să nu înăbuşe simţiri de care nu se putea lipsi Sophie Ferrier… Da, în clipa când Sophie Ferrier o înşelase cu atâta cruzime, ea îşi alesese drept arma tăcerea. O primise cu braţele deschise, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Şi nu-i păruse rău, deoarece Sophie, furia geloziei odată înăbuşită, îi devenise şi mai credincioasă şi murise abia cu un an în urmă, după patruzeci de ani de chin de pe urma unei boli de nervi.

— Romilly, zise ea, nu face pe ursul în vizuină… Mi-ai umplut ochii de lacrimi, dragul meu… Eşti un adevărat om.

El se opri şi înălţă din umeri!

— Ba nu, sunt ca oricare altul… orice puteai găsi în hotărârea pe care am luat-o; mângâiere, dreptate… slăbiciune chiar… Da, multă slăbiciune… Teama de-a nu pierde cele două fiinţe atât de dragi… Convingerea că n-aş putea trăi fără ele… Oh, au fost zile la început când îmi închipuiam că nu voi putea suporta povara acestei taine… Sufeream cumplit. Şi poate că atunci aş fi fost în stare să

mă înstrăinez de Valentine… Dar Colette?… Ea n-avea nicio vină, biata fetiţă…

Rămase o clipă pe gânduri.

— Fără-ndoială că altul m-ar dispreţui… Ar fi trebuit să vorbesc cu Valentine… Uneori eram convins că tăcerea nu otrăvea căsnicia şi că ar fi fost bine sa limpezim totul, ca să scăpăm de înfrigurare… Au fost zile în care m-am aflat la un pas de a o face… Uite, sunt doi ani de atunci… ba nu, mai mult – când s-a căsătorit Montal; Colette se întorcea de la Perigneux, de unde adusese câteva mostre; voia să-şi facă o rochie şi Valentine a descoperit, printre eşantioane, unul lucrat în fabrica lui Martin Bussière. S-a înfuriat peste măsură, pe nedrept şi într-un chip atât de ciudat, încât şi Colette a băgat de seamă. În seara aceea era să-i spun: „Draga mea nu te mai chinui, ştiu tot…” Apoi m-am gândit c-aş face mai mult rău decât bine… că toate discuţiile cu privire la trecut, zadarnice şi dureroase, ne-ar distruge viaţa… M-am gândit mai ales la Colette care, destul de sensibilă, ar fi aflat totul… În tinereţe întâlnisem, la Pont-de-l’Eure, un caz asemănător cu al meu… O tânără născuse un copil, în urma unei legături cu un cumnat al ei şi ar fi vrut să-şi lege bărbatul la ochi… El a iertat-o, dar eu păstram o amintire groaznică despre această familie nenorocită, a cărei taină o ştia tot oraşul, şi despre biata femeie, care era privită cu o rea voinţă neascunsă de toate fetele de vârsta ei, tocmai fiindcă îi cunoşteau trecutul. Mi-am spus că aveam datoria s-o feresc pe Colette din calea nenorocirilor şi prima condiţie a uitării era propria mea tăcere… Am tăcut… Am făcut rău? Cine ştie? Şi-apoi, ce să fi făcut? Viaţa e atât de ciudată!

Doamna de La Guichardie îşi aminti de o altă întâmplare. Câte scrupule n-o încercaseră în ziua când Matilda i se aruncase la picioare, rugând-o să-i dea înapoi bărbatul, în timp ce acesta jurase

că-şi va pune capăt vieţii… Amândoi erau morţi de peste douăzeci de ani. Şi ea îmbătrânise… Da, avea dreptate Romilly viaţa *e* tare ciudată.

— Şi-acum ce vrei să faci? Ce să-i spun nevestei dumitale?

— La asta m-am tot gândit în timp ce mă plimbam pe sub castanii din parcul dumneavoastră. Nu mă îndoiesc că, atât pentru Colette, cât şi pentru mine, ar fi mai bine dacă am renunţa la această moştenire. Nu ştiu însă cum am putea rezolva totul legal. Unul dintre fraţii mei camarazi de regiment e avocat cu faimă la Bordeaux. Am să mă duc la el chiar săptămâna asta.

Se aşează din nou lângă doamna de La Guichardie, continuând!

— Oricare ar fi hotărârea judecătorească, un singur lucru îi cer Valentinei: să nu-mi vorbească despre această întâmplare şi să trăiască alături de mine, ca şi până acum, uitând-o.

— E foarte frumos ceea ce spui, dragul meu, îl certă în glumă doamna de La Guichardie, dar cu ce înfăţişare crezi că te va primi Valentine peste un ceas? Ea ştie că am discutat şi-ţi aşteaptă judecata cu înfrigurare… Poate că se teme c-ai să le alungi, pe ea şi pe fiica ei.

— Sper că nu i-a spus nimic lui Colette, rosti Romilly cu teamă.

— Nimic, asta se înţelege de la sine.

— Atunci, e foarte simplu… Aş vrea să-i telefonaţi dumneavoastră înainte… Să-i spuneţi adevărul – că ştiam tot, c-am iertat-o de mult, că nu doresc altceva decât să mă primească peste câteva clipe ca şi când m-aş întoarce de la o plimbare… Pentru cine să jucăm drama descoperirii, când nu poate fi vorba de nicio descoperire? Vedeţi, m-am gândit de multe ori la toate astea… Ei bine, mi se pare că cea mai mare parte a durerilor noastre morale se datorează cuvintelor prin care avem putinţă să le descriem… Le

înlesnim o întrupare, împrumutându-le o fiinţă care nu e a lor, deoarece cuvintele altei lumi nu pot avea niciun fel de legătură cu suferinţele noastre… şi-apoi, cuvintele păstrează şi prelungesc durerile trecute. Trupeşte, omul uită tot: aşa îi porunceşte firea… Aşa e şi cu mine… Da, s-a petrecut în viaţa mea o tragedie dar, fiindcă n-a fost îmbrăcată în tăria cuvântului mi se pare acum cu totul străină de mine. Să-i trezesc neastâmpărul? Să încep cu Valentine un dialog dureros, care nu s-ar sfârşi decât odată cu moartea amândurora?… De ce? La ce bun atâta chin? O brazdă de pământ ascunde acum tot ce-a mai rămas din Martin Bussière… şi această brazdă de pământ va ascunde într-o zi…

— Taci! strigă bătrâna, căreia nu-i plăcea să audă vorbindu-se despre moarte… După judecata dumitale, am ajunge foarte departe.

— Presupuneri că mâine, ca un actor în scenă, aş alunga-o de la Preyssac pe Valentine, care mă iubeşte şi pe care o iubesc, pe Valentine care acum douăzeci de ani a fost poate vinovată, dar care astăzi nu mai e aceeaşi femeie, întrucât abia dacă-şi mai aduce aminte de tot ce s-a petrecut pe vremea aceea şi de adevăratele pricini ale întâmplărilor… Ce m-ar putea îndreptăţi să săvârşesc această faptă neghioabă, dacă nu dorinţa de a trece, în ochii dumneavoastră şi ai notarului din Lyon, drept un om hotărât şi neînduplecat?

— Cred că ai dreptate. Dar Colette? Eşti sigur că ai s-o priveşti ca şi până acum?

— Colette e copilul meu… Eu i-am spus cele dintâi poveşti care au făcut-o să râdă ori să plângă… Eu o întreb în fiecare zi în ce chip şi-a petrecut vremea… Când deschide gura, bănuiesc cuvântul pe care-l va rosti… Între noi doi s-a statornicit o legătură mult mai trainică decât se poate imagina… Ea e copilul meu, mai

mult decât al bătrânului aceluia care, întâlnind-o într-un han, i-a întors spatele ca să-şi plătească masa... Cred că, în legătură cu asta, nu mai am nimic de spus!

XXIV

Luând seama la şerpuirea drumului, Gaston Romilly conducea atent, privind cum se şterg în noapte turnurile castelului Guichardie şi gândindu-se la convorbirea avută. Cât de greu era să fii sincer! El făcuse un efort deosebit, dar tot nu. Spusese tot… De pildă, nu povestise ziua aceea nesuferită, în care mama lui… Cât fusese de aspră cu el în clipa când se întâlniseră la moartea tatălui său! Crezuse c-o va putea îmblânzi vorbindu-i de sănătatea lui Colette, foarte slăbită pe vremea aceea.

— A, nu, strigase doamna Deodat Romilly, n-ar trebui să te frământi atât pentru *un astfel de copil*!

El înţelesese perfect sensul acelor cuvinte, încât nu socotise potrivit să-i mai răspundă. Dar câtă suferinţă pentru el! Şi ce umilinţă… Toate îi păruseră înseninate la înmormântarea tatălui său. A doua zi după ceremonie, avusese o convorbire supărătoare cu notarul familiei.

— Domnule Gaston, îi spusese bătrânul notar, nu-ţi ascund faptul că doamna, mama dumitale, e foarte supărată pe dumneata… S-ar putea crede că mă amestec în lucruri care nu mă privesc dar ştii câtă grijă port familiei dumitale, de patruzeci de ani încoace – Aş fi fericit să ajut, cu slabele mele puteri, la împăcarea dintre doamna Deodat şi fiul ei cel mai mare… Te rog să ţii seamă, domnule Gaston, că nu sunt de partea nici unuia, dar socotesc de datoria mea să-ţi amintesc cuvintele sale: „Gaston îmi face zile amare, mi-a spus. Să lăsăm faptul că s-a însurat cu fosta lui amantă, de vreme ce pretinde că-l face fericit! Dar, să ne impună o bastardă în familie, înseamnă să meargă prea departe. Ştiu tot ce s-a petrecut între ei… Domnule Pelletot, te rog să împarţi averea rămasă de pe urma bărbatului meu, între copii, cât sunt încă în

viaţă… Nu vreau ca această femeie să se fălească în rochiile şi bijuteriile mele”. Eu, domnule Gaston, i-am răspuns că nu intră în obiceiurile mele să jefuiesc averea cuiva şi că nu-i rămâne decât să facă aşa cum crede de cuviinţă. M-am gândit însă c-ar fi mult mai bine dacă dumneata ai ţine seama…

— Şi totuşi, avusese puterea să tacă în continuare… Ciudată mai e viaţa…

Ajunsese la capătul povârnişului de la Preyssac. Urcă drumul în viteză, cu precizia obişnuinţei. După cinci minute intră pe uşă, stăpânit de-un fel de îngrijorare. Se simţi mulţumit găsindu-le pe Colette şi pe Valentine împreună. Însemna că nu avea să urmeze o convorbire plictisitoare.

— Bună seara! strigă Valentine cu bucurie. N-ai păţit nimic pe drum?

— Nu… Ştii că mă pricep la condus.

Colette, care se ridicase, veni să-l îmbrăţişeze.

— Eşti rece… E ger afară? Pe la patru era o vreme atât de frumoasă… Ce-a vrut de la tine doamna de La Guichardie?

Peste zi fusese neliniştită, temându-se să nu fie vorba de măritişul ei, ori să se ivească o piedică pe neaşteptate.

— Nimic important, răspunse el, cu tonul cel mai firesc… Ştii cât de mult au dorit să introducă electricitatea la Guichardie. Vrea s-o ajut să discute cu inginerul care răspunde de sector.

— Ţi-a dat, cel puţin, o gustare ca lumea?

— Nici n-am băgat de seamă, răspunse râzând. Mi se pare că nu mi-a dat chiar nimic.

Neliniştea îl părăsi. Totul era simplu, firesc, aşa cum dorise. Urcă în camera lui şi se schimbă, coborând peste un sfert de ceas. În timpul mesei, la rându-i, o întrebă pe Colette:

— Dar tu? Ce-ai făcut peste zi? I-ai mai trimis lui André o

scrisoare de optsprezece pagini?

— Ba nu; am urcat pe jos până la Bronillac, cu câinii după mine.

— Ce mai fac aceşti Malardeau? N-am trecut pe la ei de trei zile.

— Maria şi fiică-sa curăţau castane. Apoi le-am ajutat să lege câţiva saci… Ştii că anul ăsta au să câştige mai mult cu castanele decât cu grâul? De necrezut… Când mă voi aşeza la Breuilh, am de gând să sădesc o mulţime de nuci.

— Nu uita că nu cresc pe oriunde.

Valentine aduse vorba despre o scrisoare pe care o primise de dimineaţă.

— Tot Marcel Goutran… A devenit nesuferit… Afacerea cu pomii de la Eymet s-a sfârşit rău… Da astă dată li s-au vândut lucrurile din casă.

— Şi crezi că e adevărat? De trei ori pe an născocesc câte o poveste de felul ăsta… Trimite-le o mie de franci.

— Cinci sute ajung, spuse Valentine. Au să-ţi mai ceară şi altă dată.

După cină se aşezară lângă cămin. Lui Valentine îi plăcea să aprindă câte un foc straşnic. Colette stătea lângă Gaston. De multe ori, tatăl şi fiica jucau şah seara. În seara asta, simţeau nevoia să citească. De când se logodise, Colette citea numai romane, fiindcă André îi vorbea mult despre romane în scrisorile lui. Gaston citea un articol lung despre creşterea melcilor.

La un moment dat, ridicând privirea de pe ziar, băgă de seamă că cele două femei căzuseră pe gânduri. Le privi mult timp, în tăcere. Nimic nu se schimbase… Nimic nu mai putea fi schimbat… Cu mai multă mândrie şi mai puţină iubire, le-ar fi pierdut pe amândouă…

Şi totuşi, mai rămânea un punct dureros în adâncul rănii: gândul că Valentine putuse să-i ascundă atâta vreme adevărul. De ce nu-i spusese niciodată nimic?… De multe ori suferise atât încât moartea îi apărea ca o adevărată mângâiere. Boala închipuită, de care nu mai putea scăpa, nu se născuse tot din nevoia de-a şterge prin cine ştie ce dramă puternică, un trecut de amărăciune?

În clipa aceea Valentine ridică privirea de pe lucru. El îi zâmbi şi ea pricepu că încă o mai iubea! Câtă uşurare să simţi, că, în sfârşit, lupta a ajuns la capăt!

În cămin, vreascurile se frângeau cu zgomot. Colette, smulsă din lumea ei, făcu o mişcare şi văzând ca părinţii, fără să ştie de ce, păreau fericiţi, îi privi îndelung, cu o adâncă dragoste mângâietoare.

— Mi-a scăpat un ochi, zise Valentine.

Şi, aplecându-se, îşi văzu mai departe de tricotat.

SFÂRŞIT